

Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політичних наук

Дипломна робота

Освітній ступінь – магістр

на тему:

Трансформація політичної системи України в умовах пандемії COVID-19

Виконав:

здобувач вищої освіти 2-го курсу
за спеціальністю 052 «Політологія»,
група ПЛМ – 21

Додь Владислав Юрійович

Керівник:

к. і. н., доц. Постельжук О. П.

Рецензент:

к. пол. н., доц. Штука І. А.

Рівне – 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	7
1.1 Концептуальні підходи до вивчення політичної системи України.....	7
1.2 Особливості трансформації політичної системи України (1991– 2022 р.).....	17
РОЗДІЛ 2 ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	26
2.1 Політична система України напередодні світової пандемії.....	26
2.2 Вплив пандемії COVID-19 на розвиток політичної системи України у 2019–2022 рр.	31
2.3 Основні виклики та загрози політичній системі України через пандемію COVID-19.....	37
РОЗДІЛ 3 ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ГЛОБАЛІЗМУ.....	52
3.1 Згортання демократичних свобод в українській політичній системі в умовах пандемії COVID-19.....	52
3.2 Політична система України у призмі замикання глобальної економіки на національному рівні в період пандемії.....	58
3.3 Пандемія COVID-19 як механізм контролю демократичних прав в політичній системі України	65
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. Пандемія COVID-19 мала значні політичні наслідки для всього світу. Досягнення балансу між стримуванням і поширення вірусу та відновленням економіки було особливо актуальним викликом для політиків в останні два роки. Політична реальність свідчать про те, що уряди змушені вводити обмежувальні заходи, якщо поширення COVID-19 геометрично прискорюється. Особливо за відсутності ефективних заходів карантину, жертвуючи при цьому фундаментальними принципами демократії.

Пандемія COVID-19 змусила політичні еліти всього світу швидко й рішуче реагувати на таку екзистенціальну загрозу. Деякі держави швидко запровадили сувору політику карантину, щоб контролювати кількість випадків зараження (наприклад, Австралія чи Аргентина). Інші – обрали ліберальнішу модель, щоб зменшити економічні збитки від пандемії (наприклад, Бразилія, Швеція чи США). Такий компроміс (між «здоров'ям людини і економічною доцільністю») фактично [не]набув необхідного рівня дискусійності на міжнародному рівні, хоча ця проблема не раз обговорювалася на Давоському саміті.

Уряд України теж був змушений реагувати на COVID-19 вводячи суворі заходами карантину та масковий режим, створюючи тим самим обмеження для політичної діяльності політичних акторів. Тобто, громадяни України практично втратили можливість бути активними суб'єктами будьякого політичного процесу: брати участь у виборах, політичних дискусіях, роботі партійних структур тощо. Такі фактори системно вплинули на трансформацію всієї політичної системи України, що й актуалізує обране нами предметне поле дослідження.

Метою даної роботи є дослідження впливу пандемії COVID-19 на політичну систему України.

Згідно поставленої мети були виділені **наступні завдання:**

- дослідити теоретико-методологічні основи дослідження політичної системи України;

- проаналізувати особливості трансформації політичної системи України;

- Виокремити основні риси еволюції політичної системи України в умовах пандемії;

- Зосередити свою увагу на основних загрозах для демократичних свобод політичної системи України в умовах карантину;

- Проаналізувати функціонування української політичної системи в умовах транснаціонального глобалізму;

Об'єктом дослідження є вплив на політичну систему пандемією коронавірусу.

Предмет дослідження трансформація політичної системи України в умовах пандемії COVID-19.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, з допомогою яких одержано наукові і практичні результати, зокрема: порівняльний метод; метод систематизації; абстрактно-логічний метод; графічний метод.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дипломна робота є однією із перших праць в якій відбулась систематизація знань щодо впливу пандемії на політичну систему України. У результаті дослідження сформульовано та обґрунтовано низку концептуальних положень, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Структура та зміст основної частини дослідження складається з вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1 Концептуальні підходи до вивчення політичної системи України

Розвиток людської цивілізації відбувається шляхом урізноманітнення й ускладнення моделей суспільно-політичного процесу. Це розширяє предметне поле політичної науки та стимулює розроблення нових методів пізнання політичної реальності.

На сучасному етапі політології поняття «політична наука» і «політологія» часто подають як синоніми, єдині сентенції, хоча це далеко не так. З «політологією» чи сучасною «політичною наукою» все ясно і очевидно: це галузь суспільної науки, яка вивчає політику, політичні інститути та політичні відносини, хоча й не обмежується ними. Право, економіка, соціологія, історія, психологія, географія, філософія, археологія, теорія організації, нетворкінг тощо. Вона виділяється серед багатьох дисциплін, найближчих до політології.

Проте сучасна політологія є окремою, спеціальною науковою дисципліною, її зміст, предмет, об'єкт дослідження, метод тощо. Вона існує, але часто її важко відокремити від інших суспільних наук. Про це окремо і докладно.

Перш за все, скажемо найпростіше і зрозуміліше, політологія – це «наука про об'єктну політику та відносини між індивідами та суспільством» [10, с. 12]. За цим визначенням українські політологи О. Бабкіна та В. Хорбатенко також визначають політологію. Це «закономірність політичного життя в усіх його проявах: його зміст, структура і функції, розвиток і функціонування політичної системи, її положення і роль у здійсненні політичної влади» [10, с. 16]. Крім того, політологія використовується в різних країнах під різними назвами, такими як політологія, політика, урядові дослідження, уряд, політична соціологія, політична економія та державне управління. Різноманітність

політології має одну спільну рису, яка кристалізує її як цілісну дисципліну – більшість явищ, що вивчаються, є політикою.

Що стосується «політології», то ситуація виглядає складнішою і неоднозначною. Перш за все, скажімо, що політологія в сучасному розумінні зародилася і почала формуватися лише в XVI ст., коли відомий італійський вчений Нікколо Макіавеллі сформував і поставив її в центр політичних досліджень, політичну думку підпорядкував розв'язанню проблеми державної влади, практичним завданням [11, с. 7].

Автори «Енциклопедії політичної думки» зазначають, що філософи чи вчені першими поставили під сумнів державний устрій, і сьогодні «політична теорія – це з одного боку політична філософія, з іншого – політика» [4, с. 283]. Цитовані автори пропонують розглядати політичну теорію:

1) історію політичної думки (вивчення творчості попередніх мислителів-класиків); 2) пояснювати поняття (демократія, свобода, справедливість тощо); 3) формальне моделювання (створення формальної моделі політичного процесу); 4) Теоретична політика [4, с. 283–285].

Ми зосереджуємося на останньому, і до 1970-х навіть словосполучення «політична теорія» було за межами політичної науки. Коротко кажучи, зв'язок між політичною теорією та політичною філософією до кінця не з'ясований. Так, американські автори «Стислого Оксфордського політичного словника» (2005 р.) зазначали, що «не існує загально визнаної різниці між політичною теорією та політичною філософією» [6, с. 526].

У 1903 році політологія оформилася як окрема від політичної теорії професійна дисципліна. У той час політична теорія не розглядалася як окремий вид діяльності. Тобто в американській політичній науці кінця XIX – початку XX століття наукове визначення феномену «політика» було дано як історичне, еволюційне та порівняльне.

Пізніше, в 1960-х роках, із зародженням руху, почалося поступове зближення політичної науки з історичними та науковими методами. Політична теорія тепер розуміється як розділ, складова політології. Це ближче до істини.

У тих випадках, коли між політологією і політичною теорією немає чіткої «води», діє дещо інше спрощення: під політичною теорією розуміється якщо не політологія, то її концептуальна частина має певний зміст. Бо без теоретичної частини не було б науки.

Якби ми розуміли природу теорії по-іншому, ми все одно думали б про теорію, включаючи політичну теорію, як про сукупність конкретних даних, концепцій і категорій, а не як про сукупність, а конкретна модель загального уявлення про це явище, в даному випадку – політика, її існування.

Хоча політична теорія високого, середнього чи низького рівня має різну емпіричну основу, тобто, це не лише засіб пізнання політики та всього, що з нею пов'язано, але й засіб глибокого знання, заснованого на аналізі та узагальненні. Підходячи, розглянемо метод узагальнення соціології, метод індивідуалізації історичних наук і метод катастрофізації сучасної юриспруденції в сучасній політології. Звичайно, ці методи часто працюють у тандемі.

Тепер розглянемо ближче феномен «політичної теорії». Це поняття має чітке визначення. Так, українські політологи М. Обушний. А. Коваленко, О. Ткач розуміють і пояснюють політичну теорію як «абстрактно-логічне відображення і пояснення політичних відносин і процесів», також розрізняють на загальну політичну теорію, політичну теорію середнього рівня та політичну теорію низького рівня [7, с. 490]. Власне, думка політолога В. Халіпова стверджує: «Політична теорія – це основна ідеологічна система в галузі політичної освіти, розроблена науковою спільнотою або окремими політичними діячами та мислителями» [14, с. 606].

Найбагатшими і найповнішими нам видаються наступні два визначення «політичної теорії». Під політичною теорією українські дослідники, передусім розуміють:

- 1) історію політичної думки (діяльність з дослідження творчості мислителів-класиків, відомих фахівців) та вивчення різних аспектів явища;
- 2) інтерпретація понять (демократія, свобода, справедливість тощо);
- 3) формальне

модельовання (створення формальної моделі політичного процесу); 4) теоретична політологія (теоретичний аспект звичайної політичної науки).

Це комплексне явище «політичної теорії», всеосяжне і вичерпне пояснення. Друге визначення стосується розуміння політичної теорії як:

а) галузі політичної науки, що має на меті оцінювати, пояснювати та прогнозувати політичні явища; б) основна ідеологічна система у сфері політичної освіти [8, с. 653].

Другий дає більше розуміння феномену «політичної теорії» з точки зору форми та змісту. Акцентуючи увагу на емпірико-дедуктивному характері політичної теорії, відомий український політолог В. Храмов зазначав, що вона складається з чотирьох важливих компонентів:

1) базових теоретичних понять; 2) змінних; 3) номологічних суджень (теоретичних законів); 4) логічної форми [8, с. 653].

Детальної розробки цих компонентів в українській політології поки що немає. Достатньо зрозумілою і більш простою є логічна структура політичної теорії, яка становить таку логічну послідовність (знизу доверху): емпіричне політичне дослідження; дескриптивна політична теорія (емпірика); концептуальна схема даної сфери політологічного дослідження; загальна політична теорія. Останнє, як на нашу думку, і є тим теоретико-суспільним продуктом, що йменується «політична теорія».

Врешті слід наголосити, що загальних теорій політичної науки досить багато і усі вони в сумі, у поєднанні і формують теоретичні основи політології. На цьому акцентують увагу автори перекладного збірника статей «Теория и методы в современной политической науке» [13]. Тут принципово важливим є зауваження такого характеру, вміщене у збірнику: «Коли ведемо мову про закони й теорії в політичній науці, то маємо завжди брати до уваги, що вони звертаються до процесів, які відбуваються поза залежності від політичних рішень і політичних організацій, ідеологій, але в той же час останні фігурують у якості елементів теоретичної конструкції» [13, с. 19].

Досить складно, і все ж можливо, виділити ті проблеми політичної теорії, які у сучасній політології є найпомітнішими і найактуальнішими. До них, зокрема, відносимо такі:

а) проблеми політичних систем і їх трансформацій в умовах світової глобалізації та демократизації суспільного життя; б) особливості взаємодії та взаємовідносин між суспільством і державою; в) питання демократичного суспільного розвитку та формування громадянських суспільств; г) проблеми політики в контексті узгодження інтересів людей та попередження різного виду конфліктів; ґ) взаємовідносин людини і політики; д) питання управління суспільством в контексті сучасного політичного процесу та ін.

Наведений перелік, зрозуміло, є значною мірою згрупованим, оскільки його можна досить широко розчленувати і деталізувати. За браком можливостей проаналізувати усі або більшість політичних теорій, вкажемо на те, що важливіше значення має специфіка їх теоретичного обґрунтування. Основними підходами до такого обґрунтування є п'ять наступних:

1) біхевіористичний (усі соціальні і політичні явища вимірні); 2) функціональний (суспільства скріплені у певну єдність за рахунок спеціальних завдань і функцій); 3) системного аналізу (усі соціальні і політичні дії є систематичними); 4) раціонального вибору (дії людей чиняться на основі раціонального вибору); 5) інституціоналізму (ідея про способи створення інституцій і особливостей їх функціонування).

Тепер перейдемо до методів політичної науки, пояснення їх суті. Метод – це, в найширшому розумінні, спосіб пізнання, а коли мова йде про «науковий метод пізнання», то це теоретично обґрунтований нормативний пізнавальний засіб (за О. Антонюком) [9, с. 470]. Коли методи як пізнавальний засіб «опускають» до рівня методу дослідження, то йдеться про конкретні прийоми, засоби та інструменти аналізу.

Методи політичних досліджень визначально пов'язані з природою політичних знань та функціями політичної науки взагалі. Фактично майже до кінця ХІХ століття в політичній науці домінували нормативістський підхід і,

відповідно, нормативні знання. Все головним чином зводилося до того, як влаштувати суспільство, в якому найкраще організовано життя людей, максимально захищаються, забезпечуються їх права. І тому нормативні знання в політології були і залишаються в політичній науці важливішою складовою. При цьому, як справедливо зазначає Ф. Рудич, «від нормативних відрізняються своєю об'єктивністю дескриптивні (описові) й казуальні (причинні) знання» [11, с. 17].

Щодо безпосередньо методів політології, то вони такі: функціональний, системний, біхевіористичний, а до загальнофілософських відносять інституціональний, антропологічний, психологічний, критичнодіалектичний та порівняльний. Дещо окремо знаходиться здавна використовуваний історичний метод.

До другої групи відносять загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, теорія ігор, математичні, прогностичні, кібернетичні методи. Третю групу методів становлять методи емпіричних досліджень – статистика (особливо електоральна), аналіз документів, анкетне опитування, реальні спостереження окремих політичних подій.

Методи українських політологів, поділяють на загальнофілософські (нормативно-ціннісний, функціональний, біхевіористський, системний, психологічний, критичнодіалектичний, порівняльний та історичний); загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, теорія ігор, математичний, кібернетичний і прогностичний методи); методи емпіричних досліджень (статистика, аналіз документів, анкетування, реальні спостереження тощо).

В результаті такого широкого використання багатьох методів наукових досліджень в політології набув помітного місця саме міждисциплінарний підхід до вивчення політичних явищ, процесів, що дає можливість максимально комплексного, цілісного аналізу дослідження політичних, політологічних феноменів.

Тобто, серед сучасних методів політологічних досліджень певною мірою виокремленими за масштабами свого використання є міждисциплінарний та політико-культурний. Перший особливих розглядів і пояснень не потребує, а от другий – політико-культурний (Г. Алмонд, К. Гаджієв, Дж. Уоллес, Г. Ласуелл та ін.) має ті переваги, що поєднує в собі соціологію, соціокультурологію, національну психологію і т. ін., за рахунок чого є можливість максимально глибоко проникнути в суть досліджуваних феноменів – явищ, процесів, подій, навіть окремих політичних вчинків.

Вказане зовсім не принижує місця, ролі і значення інших методів політологічного дослідження. Помітне місце, скажімо, в політології займають, нехай традиційні, однак достатньо ефективні методи наукового пізнання – спостереження, врахування досвіду, збирання, аналіз і обробка інформації. Як правило, такі методи дослідження використовуються для первинного збору інформації, для виявлення певних загальних ознак, характеристик, тенденцій того чи іншого феномену, явища, події тощо і є необхідним підґрунтям для подальшого поглиблення і конкретизації дослідження. Вказані методи є своєрідними «стартовими» кроками до більш глибокого, цілісного пізнання і пояснення складних, суперечливих і неоднозначних політичних подій, явищ, процесів.

Оскільки політичні системи є складними елементами великих соціальних систем, то саме системний підхід у політології і надає можливість максимально цілісно і об'ємно пояснити ті чи інші політичні явища, процеси. Саме системний підхід дає можливість цілісно поєднати різноманітні функції, притаманні науці взагалі – світоглядну, евристичну, пояснюючу, методологічну і прогножуючу.

Видатний німецький політолог М. Вебер вперше комплексно застосував системний підхід для аналізу політичних явищ і процесів, намагаючись максимально їх систематизувати і затим типологізувати. З початку 50-х років ХХ століття американські політологи Д. Істон, Г. Алмонд ще предметніше використали системний підхід до аналізу функціонування політичних систем.

Серед вчених проблеми системних підходів у дослідженнях, в тому числі і соціальних, політичних систем, виділимо В. Афанасьєва, І. Блауберга, І. Пригожина, Е. Юдіна, а в Україні – М. Згуровського, В. Беха, В. Білоуса, І. Добронравову та ін. Якщо зосереджувати увагу саме на системному сенергетичному підході у дослідженні соціальних систем взагалі, то найпомітніша кількість досліджень в Україні пов'язана з іменем соціального філософа В. Беха.

Потужний розвиток політології в кінці ХХ–ХХІ ст. спричинив активний вхід в політичну науку багатьох методів і понять, що стосуються саме експериментальної психології, емпіричної соціології, психоаналізу, економіки, антропології і т. ін. Варто сподіватися, що саме ці методи ближчим часом набудуть найбільш помітного поширення у політичній науці.

Менше, ніж у інших науках, але і в політології використовуються також методи точних наук – математики, статистики, а сьогодні особливо помітно – кібернетики та інформатики. Безумовно, що і їх розвиток і використання – справа ближчого часу.

Є і інші особливості методів політичної науки, які є предметом достатньо пильної уваги фахівців. Так, фактично впродовж усього ХХ століття, а у нових суспільствах, таких, як сучасна Україна, і до сьогодні домінували і домінують описово-аналітичні методи. Завдяки цим методам політичні процеси, явища тощо хибують, однак, публіцистичністю їх відтворення і пояснення. Лише в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. завдяки досягненням соціології, психології, правознавства, етнопсихології, прогностики, методичний потенціал політичної науки методологічно ускладнився, набув глибшої науковості.

В українській політології все більшого поширення і використання набуває, як зазначалося, біхевіоризм, а починаючи фактично з останньої чверті ХХ століття в практику політичних (політологічних) досліджень ґрунтовно входить і системний метод, що базується не лише на комплексному підході в аналізі явищ, подій, процесів, але саме підході сенергетичному. Вирішальне

значення в цьому плані мали дослідження таких відомих зарубіжних політологів як Г. Алмонд, К. Ерроу, К. Дейч, Д. Блек, Кенен, Д. Істон та ін.

Політична наука, зрозуміло, має власну методологію, як систему основних принципів і засобів побудови найперше різних політичних теорій та різних рівнів систематизації політичного знання і здійснення політологічних досліджень. При цьому, як суспільна наука, що має яскраво виражений інтегральний, логічно-комплексний характер, політологія використовує всі основні методи соціальних наук, важливішими із яких є філософський, загальнонауковий, спеціальний. Вони добре розроблені, пояснені і цілісно використовуються у дослідженні теоретичних і практичних аспектів політології.

Важливо зазначити, врешті, що поряд із вказаними методами в політології широко використовуються і методи інших наук: біхевіористичний метод (особливо в політичній психології, міфології, конфліктології, елітології); діяльнісний (перш за все політичний менеджмент і маркетинг); метод емпіричних соціологічних досліджень тощо.

Якщо брати до уваги розвиток конче зарубіжної сучасної політології, то варто розглядати такі методи як метод соціологічного плюралізму, метод пізнання соціальних явищ на засадах концепції «типового ідеалу». Останні в українській політології мало розроблені і майже не використовуються, що не є позитивом. Таким чином проблема політичної теорії і методів у сучасній політичній науці є однією з найбільш актуальних і важливих, що потребує подальшої теоретичної розробки і обґрунтування [15].

Підходи до вивчення політики та політичної системи можна умовно розділити на два: традиційний підхід і сучасний підхід. Сучасний підхід далі поділяється на поведінковий підхід і постповедінковий підхід. Також зазначимо, що ці підходи виникають у різний час, причому традиційний підхід є першим методом проведення політичних досліджень. Внаслідок незадоволення традиційним підходом у 1950-х роках виникла школа поведінки. Така ж доля революції в політичній науці призвела до маси критики

біхевіористського підходу та появи в 60–70-х роках постбіхевіористської школи.

Кількість підходів до вивчення політики та політичної системи залежить від підходу, який використовує вчений для класифікації підходів. Хронологічно підходи можна розділити на традиційні, поведінкові та постповедінкові. За жорсткістю інструментів аналізу підходи до вивчення політики та політичної системи можна класифікувати на нормативно-етичні підходи та емпіричні/наукові підходи. Так само він стверджував, що «історично-аналітичний; правово-інституційний; нормативно-приписний і описово-таксономічний зазвичай час від часу перетинаються».

Традиційний підхід до вивчення політики та політичної системи був широко поширеним аж до початку Другої світової війни. Цей підхід в основному був пов'язаний з традиційним поглядом на політику, який наголошував на вивченні держави та уряду. Тому традиційний підхід пов'язаний насамперед з вивченням організацій, діяльності держави, принципів та ідей, які лежать в основі політичних організацій та діяльності. Цей підхід носить нормативно-ідеалістичний характер [24].

Відповідно до вивчення політики та політичної системи має обмежуватися формальними структурами урядів, законами, правилами та положеннями. Таким чином, прихильники традиційного підходу наголошують на різних нормах – на тому, що «має бути» або «має бути», а не на «те, що є».

Різні традиційні підходи до вивчення політики та політичної системи піддавалися критиці за нормативність. Ці підходи також були ідеалістичними, оскільки їхнє занепокоєння виходило за рамки того, як і чому відбуваються політичні події, а те, що мало б статися. Подібним чином критикували традиційні підходи за те, що бібліотечні джерела вважаються основними для дослідження [37].

Стрімкий інтелектуальний розвиток соціальних наук і наслідки Другої світової війни відіграли важливу роль у розвитку поведінкового підходу до політики. Важливим аспектом біхевіоралізму було вивчення політичної

поведінки як області дослідження в рамках політології. Його увага зосереджена на окремих особах і групах як виборцях, лідерах, революціонерах, членах партії тощо, а також на впливі впливу групи чи політичної системи на політичну поведінку особи. Ч. Мерріам і А. Бентлі зробили одні з найбільших внесків у поведінкові дослідження політики та політичної системи через невпинне бажання Ч. Мерріама зробити політологію науковою, а також її інтеграцію з іншими галузями, такими як соціологія та психологія; і заклик А. Бентлі до процесу та зосередження на групі як одиниці аналізу.

1.2 Особливості трансформації політичної системи України (1991–2022 р.)

У березні 2014 р. державність України досягла переломного моменту. Країна щойно стала свідком найгіршого спалаху політичного насильства у своїй незалежній історії, коли в центрі столиці країни було вбито понад сімдесят протестувальників і щонайменше десятків поліцейських. Об'єктами нападів і підпалів стали урядові будівлі в різних регіонах. Президент і ключові урядовці втекли з країни, залишивши практично порожню державну скарбницю. Колишні лідери опозиції намагалися заповнити раптовий вакуум, захопивши формальні важелі влади, але їхня легітимність була поставлена під сумнів або відкинута в багатьох регіонах країни [73].

Оскільки правоохоронні органи перестали працювати ефективно, у багатьох містах і селищах почали з'являтися самоорганізовані народні ополчення або групи самооборони. Під тиском населення деякі місцеві ради почали приймати постанови про радикальну перебудову держави та погрожували непокорю. Нарешті, найбільший сусід України, Росія, розпочала військове вторгнення на українську територію, заявила про суверенний контроль над одним із регіонів України та підтримала зусилля місцевих активістів в інших місцях щодо організації нових сепаратистських анклавів.

Траєкторія шляху України, який привів її до розпаду держави, навряд чи була заздалегідь визначена. Протягом більшої частини двох десятиліть незалежності високий ступінь політичної відкритості та конкуренції України виділяв її серед пострадянських держав. Лише один із шести президентів країни зміг бути переобраним, і жодна партія чи коаліція не контролювали більшість місць у парламенті більше одного терміну. Дві з п'яти передач виконавчої влади були результатом масової мобілізації проти чинної влади. У той час як Україна відставала від інших посткомуністичних європейських країн за низкою важливих показників управління, таких як дотримання верховенства права та контроль за корупцією, протягом більшої частини незалежної історії країни українці знаходили шляхи мирного вирішення політичних конфліктів і

продемонстрував постійний прогрес у покращенні ефективності уряду. Однак незмінність структурних недоліків України зробила країну особливо вразливою в той момент, коли самі основи держави були піддані випробуванню [41].

Політичний розвиток України демонструє три критичні вади, які перешкоджали швидкому перетворенню країни на сучасну та ефективну державу. Україна довгий час функціонувала як слабо інституціоналізована держава, у якій правила розглядаються як непостійні та залежні від подальшої згоди зацікавлених сторін.

Слабкі інституції були, певною мірою, побічним продуктом політичного процесу, який викликав велику кількість суперечок, що часто створює тиск для перегляду інституційного порядку до або після кожного виборчого циклу. Інституційна нестабільність також служить інтересам елітних гравців, для яких ризики та невизначеність конкурентної політичної гри компенсуються низькими витратами, пов'язаними зі зміною формальних правил або повним їх нехтуванням. Навпаки, неформальні інститути структурували взаємодію еліти більш послідовно та передбачувано. Центральний елемент неформального інституційного устрою часто набував форми обміну матеріальними благами та послугами між елітними суб'єктами, які зазвичай отримувалися від доступу до державних ресурсів, активів і впливу на політику перерозподілу держави [54].

Елітні мережі, що зароджувалися, поклалися на силу патронажних зв'язків, щоб розширити свою владу, водночас допомагаючи підтримувати привілейоване становище своїх патронів-благодійників. Меценати, у свою чергу, використовували своє вище становище в офіційній державній ієрархії або впливали на неї, щоб координувати поведінку своїх клієнтів, спрямовану на максимізацію ренти, і змусити клієнтів бути лояльними за допомогою неформальних чи квазіформальних засобів примусу. Це призвело до того, що поширене хабарництво, вибіркове переслідування та позасудове насильство стали частиною політичної культури України, перетворивши встановлення прозорості уряду та політичної підзвітності на майже неможливе завдання.

Другою вадою, яка гальмувала політичний розвиток України, була надзвичайно конфліктна природа її політичної системи. Не обмежуючись лише виборчими циклами, ця динаміка відмови від співпраці була постійною рисою впродовж еволюції системи, загострюючись у різні поворотні моменти. Значною мірою політичний конфлікт відображав неформальне суперництво між елітними мережами за доступ до економічної здобичі. Однак це також підживлювалося нездатністю будь-якого окремого актора монополізувати політичну владу та підпорядкувати суперників [38].

Неврегульованість політичних суперечок мала кілька наслідків для української держави: вона різко скоротила часові горизонти українських політичних акторів і спонукала їх віддавати пріоритет короткостроковим цілям збереження впливу та максимізації ренти, а не переслідувати їх. Це також означало, що стабільність правління будь-якого президента залежала від його здатності формувати та підтримувати коаліції для розподілу влади, часто зі своїми конкурентами. Однак тимчасовий характер таких коаліцій породив взаємну недовіру та часті виклики з боку членів правлячого оточення президента [64].

Конфлікти за політичну владу підвищили значення небагатьох економічно обдарованих акторів, які спочатку скористалися політичним фаворитизмом, інфляційною політикою, сфальсифікованими приватизаційними угодами та можливостями вилучення активів. На початку 2000 р. вони перетворилися на незалежних політичних гравців, які використовували свої накопичені фінансові та медійні ресурси для створення власних політичних партій, захоплення урядових посад і місць у законодавчих органах і навіть виступали в якості остаточних арбітрів у політичних суперечках. Невід'ємна роль олігархів у визначенні політичних результатів в Україні не дозволила вжити заходів щодо знеособлення діяльності державного апарату та зробити його стійким до тиску особливих інтересів відповідно до сучасних бюрократичних ідеалів [30].

Діячі громадянського суспільства були єдиною внутрішньою силою, яка намагалася стримати консолідацію політичних і бізнес-інтересів і обмежити свій вплив на державну політику. Однак величезна асиметрія ресурсів і відсутність чітких інституційних важелів контролю маргіналізували їх діяльність і залишили їх переважно на периферії політичної системи. Натомість вони часто стають об'єктами нападів або спроб кооптації з боку конкуруючих елітних фракцій. Лише як часто несправедливо переслідувані жертви вони інколи спровокували ширшу соціальну мобілізацію, яка потім може бути використана самими елітними групами, яким ці соціальні сили протистоять.

Третьою вадою була непослідовність і суперечливість проекту національного будівництва України. Після здобуття незалежності вона коливалася між протилежною етнолінгвістичною політикою. Деякі актори прагнули гомогенізувати українське суспільство навколо спільного україномовного ядра етнічної більшості. Інші хотіли зберегти етнокультурне розмаїття країни, враховуючи культурні інтереси її різних етнічних і мовних груп, зокрема російськомовних українців. Непримиренний характер цих вимог сприяв поляризації в суспільстві, яка набула чіткого регіонального виміру через сильнішу виразність проблем ідентичності серед людей, які проживають на протилежних кінцях країни – Донбасі та Галичині [28].

Регіональні розбіжності щодо пріоритетів національного будівництва, які вже були політизовані під час президентської кампанії 1994 р., перетворилися на один із головних електоральних розколів після Помаранчевої революції 2004 р. Дебати перемістилися від питань використання мови та шкільної освіти до тлумачення історичної спадщини та ширшого вибору ідентичності, пов'язаного з цілями зовнішньої політики (орієнтація на Європу проти Росії).

Постійне використання цих питань основними політичними партіями стало корисним інструментом для отримання підтримки більшості в окремих регіонах, але перешкоджало загальнонаціональному примиренню. Як наслідок, спільного бачення України, яка могла б представляти різноманітні вподобання її громадян, так і не виникло. Це, у свою чергу, перешкоджало формуванню

інклюзивної національної ідентичності, яка могла б увібрати в себе чіткі нитки культурної спадщини та слугувати основою індивідуальної прихильності до української держави [25].

Натомість політизований етнокультурний розкол дедалі більше обрамлявся крайніми ідеологічними термінами, коли одну сторону з десяти таврували фашистами, а іншу зображували маріонетками російської імперії. Незважаючи на їх рудиментарне використання, ці ярлики набули особливої емоційної сили після розпаду урядових структур України в лютому 2014 р. та наступної плутанини щодо майбутнього держави.

Український парламент проголосив незалежність від Радянського Союзу 24 серпня 1991 р., а в грудні того ж року скликав референдум з питання про незалежність. На цьому референдумі переважна більшість українського народу проголосувала за незалежність. Минуло ще п'ять років, перш ніж парламент країни, Верховна Рада України, проголосувала за прийняття Конституції незалежної України, запровадивши президентсько-парламентську систему. Обраний президент призначав би членів Кабінету міністрів за згодою парламенту з 450 членів, який, у свою чергу, мало контролював виконавчу владу після цих призначень.

Цей конституційний розподіл влади було переглянуто в контексті президентських виборів 2004 р. Політична опозиція, яка підтримує В. Ющенка, стверджувала, що масові фальсифікації призвели до перемоги опонента В. Януковича у другому турі цих виборів. Після вуличних протестів, які в народі називають «помаранчевою революцією», Верховний суд призначив повторне голосування, яке виграв В. Ющенко [1].

Цей перехід супроводжувався поправками до конституції. З 2006 р. Кабінет міністрів призначатиме парламентська коаліція. Відповідне скорочення повноважень президентської посади на користь парламенту призвело до посилення, але дуже нерегульованої конкуренції між парламентською опозицією та президентом.

Зрештою, В. Янукович таки виграв президентські вибори в 2010 р. Того ж року Конституційний суд визнав поправки 2004 р. неконституційними. У результаті було відновлено дію Конституції 1996 р., зосередивши владу в руках президента В. Януковича. Міжнародна критика, наприклад Венеціанська комісія Ради Європи, визнала це рішення Суду результатом політичного тиску.

Напередодні усунення В. Януковича в лютому 2014 р. український парламент проголосував за повторне прийняття змін до Конституції 2004 р. Як наслідок, нині Україна має прем'єр-президентську систему, за якої формально Кабінет міністрів несе повну відповідальність перед парламентом [48].

Розвиток політичних інститутів України відбувався паралельно з економічним перетворенням країни. Державні підприємства були приватизовані, а український ринок відкрився для зовнішньої торгівлі та інвестицій. Політичні та правові інститути, які в ідеалі мали б контролювати цей економічний перехід, часто не існували або були недостатньо розвиненими. Відповідно, перерозподіл власності в приватні руки та пов'язані з цим ринкові реформи були – і залишаються – під впливом груп інтересів.

Ці результати характеризуються високою концентрацією власності в окремих галузях і регіональною концентрацією влади бізнес-груп. Відповідні мережі часто шукають політичного представництва, щоб узгодити законодавчу владу зі своїми інтересами та інструменталізувати юридичні органи України для досягнення цих же інтересів [69].

Політична система України виявилася чутливою до проникнення цих бізнес-груп. Зокрема, на всіх парламентських виборах 2006 і 2007 рр. принаймні 50 % парламентських місць було розподілено по одномандатним округам. Вважається, що такий дизайн полегшує регіональним економічним елітам використання місцевих ресурсів для отримання представництва в центральному законодавчому органі.

Слабка правова держава вплинула на всі сфери суспільства протягом трьох десятиліть української незалежності. Це слабе верховенство права є

центральним предметом програм реформ, наприклад, під егідою ЄС, МВФ та ОБСЄ, і фактором, який сильно обмежує прогрес в інших сферах реформ [74].

Українські суди, як відомо, використовувалися, створювалися та скасовувалися діючими президентами; у політичних суперечках із політичними опонентами, наприклад, у протистоянні між Президентом В. Ющенком і парламентом у 2007–2008 рр. і у поверненні до Конституції 1996 р. за В. Януковича.

Правоохоронним органам не вистачає довіри, оскільки вони демонструють бездіяльність або працюють на користь політичних чи економічних еліт. І хоча український медіа-спектр загалом вважається відносно вільним від прямої участі уряду, напади на журналістів та інших діячів громадянського суспільства часто залишаються безкарними.

Наслідки слабого верховенства права та відсутності інституційної довіри є особливо жахливими, оскільки сьогодні Україна прагне не лише покласти край війні на сході, а й примирити конфліктуючі групи. Віра в незалежність і справедливість державних інституцій є основною умовою відповідних процесів вирішення конфліктів і примирення [53].

Слабка правової держави вплинула на всі сфери суспільства впродовж трьох десятиліть української незалежності. Це слабе верховенство права є центральним предметом програми реформ, наприклад, під егідою ЄС, МВФ та ОБСЄ, і фактором, який сильно обмежує прогрес в інших сферах реформ. Українські суди, як відомо, використовувалися, створювалися та скасовувалися діями президентів; у політичних заявках із політичними опонентами, наприклад, у протистоянні між Президентом В. Ющенком і парламентом у роках 2007–2008 рр. і у відповідності до Конституції 1996 р. за В. Януковича.

Правоохоронним органам не вистачає довіри, після чого вони демонструють бездіяльність або працюють на користь політичних чи економічних еліт. І хоча український медіа-спектр загалом визнаний вільним від прямої участі уряду, атаки на журналістів та інших діячів громадянського суспільства часто залишаються безкарними. Наслідки слабого верховенства

права та обмеження інституційної довіри є особливо жахливими, оскільки сьогодні Україна прагне не лише покласти край війни на сході, а й примирити конфліктуєчі групи. Віра в незалежність і справедливість державних інституцій є основною умовою відповідних процесів вирішення конфліктів і примирень.

Висновки до розділу 1

Політична наука використовує ряд широких теоретичних підходів і методологій, включаючи: нормативну теорію; інституційні підходи; аналіз поведінки; теорія раціонального вибору; феміністичні перспективи; марксистська теорія; критична теорія; теорія дискурсу; якісний аналіз; кількісні методи; порівняльні підходи та дебати про структуру та агентство.

Певні аспекти кожної з цих теоретичних шкіл можна знайти в документах про хронічну бідність, і для дослідника важливо визнати ці основні припущення. Вони можуть призвести до провалу або успіху проектів розвитку. Політологи також діляться багатьма своїми інструментами політичного дослідження з соціологами в більш загальному плані, включаючи способи розробки дослідницьких проектів, використання гіпотез і аргументів, огляди літератури та аналіз контенту, інтерв'ювання та спостереження учасників, опитування, тематичні дослідження та аналіз даних за допомогою використання описової статистики, перехресної таблиці та регресійного аналізу.

Якісний аналіз; кількісні методи; і порівняльні підходи також поділяються з іншими соціологами. Окрім цих інструментів і форм аналізу, політологи також використовують більш складні концепції, які описують суб'єкти, типи та моделі історичних політичних змін. Однак більшість із цих «великих» ідей заперечуються. Однак використання концепцій може дозволити нам досліджувати історичні питання та траєкторії розвитку. Політичний розвиток України демонструє критичні вади, які перешкоджали швидкому перетворенню країни на сучасну та ефективну державу.

РОЗДІЛ 2

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

2.1 Політична система України напередодні світової пандемії

Трансформація політичної системи в Україні в останні роки є однією із найактуальніших проблем, що викликає постійний поглиблений інтерес з боку як науковців політологів, так й публічних політиків. Особливістю проблематики політичного реформування в нашій країні є її сплетення з процесом боротьби політичних еліт за владу. Крім того, політична система в Україні є однією з галузей, що на часи незалежності неодноразово зазнавала суттєвих трансформацій.

Термін революція користується популярністю та позитивним сприйняттям як у суспільних настроях, так і в наукових трактуваннях України. Його застосовували до різних протестних подій, які відбувалися з 1990 р. З радянською політичною та культурною спадщиною революція збереглася як троп, наповнений позитивними конотаціями після розпаду СРСР. Термін застосовувався до таких подій: студентські політичні протести жовтня 1990 р. (Революція на граніті); розпад Радянського Союзу та здобуття незалежності в серпні-грудні 1991 р.; поразка лівого лобі в Раді в січні 2000 р. (оксамитова революція); масові вуличні протести під гаслом «Україна без Кучми» («Нездійснена революція» у грудні 2000-березні 2001 рр.); Помаранчева революція 2004 р.; і, нарешті, Революція Гідності (зима 2013–2014 рр.).

Революція на граніті стала першим випадком, коли термін «революція» вживався поза його офіційним радянським значенням. Революцією на граніті стали позначати мирні протести студентів у жовтні 1990 р. (ще коли Україна була РСР), які завершилися відставкою уряду. Символічно, що він відбувся на площі Жовтневої Революції, яка вимощена гранітною плиткою. Після 1991 р. місце було перейменовано на Майдан Незалежності. Жовтневі протести 1990 р.

тривали два тижні, закінчилися голодуванням. Рада формально прийняла вимоги мітингувальників, хоча виконала лише одну з них – відставку глави Кабміну [45].

Відтоді Революція на граніті увійшла в сучасну міфологію та сучасну політику меморіалізації. У жовтні 2015 р. Президент П. Порошенко розпорядився відзначити цю подію як «масову учнівську акцію громадянського протистояння, спрямовану на захист національних інтересів українського народу», а Український інститут національної пам'яті видав інструкцію для шкіл щодо відзначення. Як зазначила Ольга Онух, багато аспектів Революції на граніті забезпечили план для наступних масових публічних політичних акцій, включаючи управління протестами, стратегічне розміщення акцій і програм, візуальні репрезентації тощо. Фактично кілька лідерів протестів 1990 р. очолили протести «Україна без Кучми» у березні 2001 р. [22].

У 2019 р. в Україні відбувся розрив з давно усталеними медійними практиками. Команда Володимира Зеленського застосувала нестандартний підхід до агітації. Кандидат у президенти В. Зеленський відмовився давати інтерв'ю та коментарі ЗМІ та уникав передвиборчих дебатів перед першим туром голосування. Після того, як він пройшов до другого туру, закон зобов'язав його зустрітися зі своїм опонентом, чинним президентом П. Порошенком, у прямому ефірі нового Суспільного мовника.

Натомість В. Зеленський наполягав на проведенні дебатів на київському стадіоні «Олімпійський», перетворивши захід більше на шоу, ніж на серйозну дискусію. Крім того, В. Зеленський використовував нові медіа для своєї кампанії. Як зазначають Virmahin та співавтори, «він використовував соціальні мережі для спілкування з виборцями, що ускладнювало традиційним ЗМІ представляти його позицію щодо важливих тем» [18, с. 56]. Здобувши переконливу перемогу у другому турі голосування, В. Зеленський та його команда продовжили свій нестандартний підхід до ЗМІ, який відштовхнув багатьох журналістів.

Початок президентства В. Зеленського ознаменувався низкою медійних скандалів. Хтось із його команди оприлюднив неправдиву інформацію про заяву про звільнення з посади першого керівника офісу президента А. Богдана. Засідання уряду проходили за закритими дверима, тоді як раніше вони були більш відкритими для журналістів. Ці дії призвели до напружених відносин між президентом і медіа-спільнотою.

Президент В. Зеленський також уникав спілкування з українськими журналістами. «Ми спілкуємося з суспільством без посередників, без журналістів», – прокоментував керівник його апарату А. Богдан. Команда записала короткі відеозаяви президента та розповсюдила їх у соцмережах та, зрідка, на деяких телеканалах. Як пояснив М. Федоров, який керував цифровим просуванням В. Зеленського під час виборчої кампанії: «Ми будуємо дуже експериментальну структуру для нашої країни, і для політики в принципі» [49].

Тим не менш, повністю команда В. Зеленського не відмовлялася від спілкування з журналістами. Представники Офісу президента, міністри та нардепи фракції «Слуга народу» протягом першого року перебування В. Зеленського на посаді дали інтерв'ю українським та іноземним ЗМІ. Але публічно вони продовжували критикувати українську медійну спільноту, принижуючи свою роль. Щоб підкреслити це, перше інтерв'ю, яке В. Зеленський дав на посаді президента з нагоди своїх перших 100 днів на посаді, було акторові С. Боклану, а не журналіст. Зрештою, після критики за занадто закритість, Офіс президента організував для В. Зеленського прес-конференцію.

Пройшов він теж у нетрадиційний спосіб: на одному з київських фуд-кортів відбувся чотирнадцятигодинний «прес-марафон». Журналісти як хвалили, так і засуджували цей формат. Одноразовий медіамарафон чи серія відеозвернень не можуть замінити регулярного спілкування влади з громадськістю. Демократія потребує регулярного спілкування між політиками та суспільством. Спроби команди В. Зеленського обійти традиційні ЗМІ та

покластися на соціальні мережі, зокрема Facebook, можна розцінювати як спроби уникнути контролю та критики з боку четвертої влади [33].

Це постійне відкидання ролі преси може становити загрозу для демократії, якщо воно не зміниться. 8 листопада 2019 р. В. Зеленський видав указ «Про невідкладні заходи щодо реформування та зміцнення держави», в якому були розділи, що стосуються питань ЗМІ. Він доручив уряду підготувати документ «щодо регулювання діяльності ЗМІ в Україні, передбачивши норми щодо вимог і стандартів новин, механізми запобігання поширенню недостовірної, спотвореної інформації, її заперечення, заборону фізичним і юридичним особам державі-агресору (тобто Росії) володіти чи фінансувати ЗМІ в Україні та передбачити посилення відповідальності за порушення законодавства про інформацію [50].

По суті, це означало, що держава регулюватиме питання, які зазвичай належать до сфери саморегулювання ЗМІ. Ця ініціатива викликала хвилю критики з боку правозахисників та медійної спільноти в Україні. Володимир Бородянський, тодішній міністр культури, молоді та спорту, намагався відбілити це як «термінологічну помилку»; однак указ залишив чинним. Угода про асоціацію Україна-ЄС вимагає від України прийняти нові правила в медіасфері, і так В. Зеленський пояснив мотивацію цих заходів. Однак норми запропонованого проекту видаються суперечливими.

Наприклад, вони пропонують криміналізувати «діяльність, пов'язану з поширенням дезінформації та фейкових новин» і ввести санкції проти медіакомпаній, які не приносять доходу. Незважаючи на те, що Україна зазнає атак російської пропаганди з 2014 р., встановлення кримінальної відповідальності за дезінформацію створює ризик того, що влада може зловживати таким законодавчим інструментом для тиску на ЗМІ та окремих журналістів [65].

Протягом майже трьох десятиліть після здобуття Україною незалежності сфера мас-медіа була полем битви за владу в Україні або, кажучи полем боротьби за владу. Політичні еліти продовжували розглядати мас-медіа як

потужні інструменти та намагалися контролювати або впливати на медіа різними способами. Хоча ця концепція узгоджується з переважаючим поглядом на медіа в усьому світі, який дослідники описують як потужну модель впливу ЗМІ, в Україні ми також бачимо тривалий вплив радянського авторитаризму в мисленні деяких лідерів (Л. Кучми та В. Януковича), які були готові вдатися до цензури та фізичної розправи над журналістами. Економічна боротьба за владу, яка спостерігається в українських медіа, ілюструє, чому слід переглянути ліберальні нормативні функції медіа в демократії.

Аргумент про те, що найбільшою загрозою для свободи слова є держава, привів до панівної точки зору, що Україні необхідно приватизувати свої ЗМІ, щоб досягти свободи слова. Але український випадок чітко показує, що ринок може створювати не менш небезпечні загрози свободі слова. Як і в інших країнах, економічні еліти злилися з політичними і, конкуруючи між собою, продовжували використовувати ЗМІ у власних інтересах, а не в інтересах суспільства.

Однією з ключових відмінностей в Україні є те, що ступінь взаємозалежності між цими групами був набагато глибшим. Політичні еліти та приватні медіа приділяли мало уваги репрезентативній силі медіа, і насправді не було зусиль використовувати медіа для виховання спільної української ідентичності. Ймовірно, це було пов'язано з різноманіттям уявлень про те, що означає бути українцем. Проте Росія наполегливо працювала, щоб маніпулювати питаннями української ідентичності через власні ЗМІ, які й надалі є легкодоступними в Україні. Можливо, ключовим висновком цього історичного дослідження українських ЗМІ є те, що дії журналістів демонструють здорові демократичні імпульси в суспільстві [31].

За кожного президентства були журналісти, які прагнули дотримуватись професійних стандартів і протистояти тиску з боку держави та власників компаній. Глобалізація стала фактором, який створив для них нові ідеї, міжнародне фінансування та нові технології. Хоча вони ніколи не були більшістю, їхнє існування служило для того, щоб принаймні певною мірою

тримати можновладців підзвітними, і тому вони також брали участь у більшій боротьбі за владу.

2.2 Вплив пандемії COVID-19 на розвиток політичної системи України у 2019–2022 рр.

Коронавірус як ураган несеться світом. Він забирає життя, руйнує економіку, призводить до закриття державних кордонів, введення режиму надзвичайного стану та запровадження жорсткого карантину. Здавалося б, у сьогоднішній ситуації державні інститути кожної країни мають працювати злагоджено, як ніколи: об'єднатися заради спільної мети, оперативно розробити стратегію боротьби і виконувати кожен її крок. Натомість, у деяких країнах, замість чіткості і злагодженості, панує страх, розгубленість і відсутність комунікації – як всередині інститутів влади, так і назовні з суспільством [44].

Під впливом пандемії відбулися кардинальні зміни у перерозподілі професій, умовах праці, формах відносин між працівниками та роботодавцями. Співробітники починають втрачати свою цінність у поточних умовах: одні стають корисними, інші – марними. Широкого поширення набула віддалена зайнятість, зросла потреба у тимчасовому персоналі. Подальша автоматизація та цифровізація виробництва неминуче призведе до того, що багато професій залишать ринок праці, зросте попит на «цифрові» спеціальності. Пандемія чітко вивела першому плані проблему громадської безпеки людини. Тут ми виокремлюємо два види загроз безпеці. Перша – продовольча. Пандемія коронавірусу торкнулася продовольчої системи кожної держави, у низці країн і зараз обмежений доступ людей до придбання та вибору продовольчих товарів у торгових точках [16].

Внаслідок введення карантинного режиму знижуються доходи населення, спостерігається підвищення цін на деякі продукти. Друга загроза – біологічна безпека, яка в цьому випадку має на увазі стан захищеності людського організму від небезпеки, спричиненої стрімким поширенням коронавірусної інфекції. Як зазначається дослідниками, з початку 2020 р. біобезпека позначається національними державами як особливий об'єкт захисту, що є концепцією національної та внутрішньої безпеки держави, а радикальне коригування всього інструментарію регулювання цієї сфери оголошується

ключовим завданням держав [3, с. 189]. Це пов'язано з тим, що будь-які глобальні зміни, що відбуваються на нашій планеті, призводять до виникнення структурних диспропорцій у всіх сферах життєдіяльності соціуму, що зумовлюють спрямованість сфери безпеки [4, с. 20]. Проблема забезпечення суспільної безпеки загалом формує тренд на відмову людини від особистих свобод в обмін на гарантію надання безпеки. Однак питання полягає в тому, що при значному обмеженні свободи особистість мимоволі стане об'єктом маніпуляції з боку державної влади, яка тепер в умовах пандемії має все для цього повноваження та підстави.

Вводиться режим самоізоляції, потрібне обов'язкове носіння масок та рукавичок у громадських місцях, дотримання дистанції 1,5 метра, забороняються масові заходи. За ігнорування цих розпоряджень людина може понести справедливе покарання. Більше того, сьогодні влада має все для відстеження порушників карантинних заходів, які продиктовані міркуваннями колективної безпеки. Відомий французький філософ М. Фуко свого часу окреслив подібне явище поняттям «біополітика» інструментом раціонального управління, в основі якого максимальний контроль над населенням як над живим біологічним організмом, що проникає у всі сфери його життєдіяльності [17].

Здається, пандемія COVID-19 зробила «біополітичну» практику прозорішою, оскільки тепер державна влада обмежує права і свободи людини на благо всім іншим. Проблема полягає в тому, як політика сучасних демократичних країн зможе сьогодні поєднати гарантоване дотримання прав і свобод громадян з примусовою про них турботою з боку держави. Адже зараз ми спостерігаємо ситуацію наростаючої хвилі протестів через продовження або посилення карантинних заходів у Західній Європі, коли висувуються жорсткі вимоги свободи пересування та заклики до здійснення громадянської непокорі.

У цьому дослідженні були порушені лише деякі проблеми та наслідки, поставлені перед світовою спільнотою глобальною пандемією: атомізацію суспільства, загострення расової та гендерної нерівності, трансформацію ринку

праці, загрозу громадській безпеці, поступову втрату людиною особистих прав і свобод. В даний час держави в міру можливості знаходять необхідні рішення, спрямовані на стримування та запобігання поширенню коронавірусної інфекції. Проте поточна ситуація вказує на необхідність переформатування соціально-політичного порядку денного, більш глибокого переосмислення викликів, поставлених перед людством пандемією COVID-19 [63].

У 2020 р. в Україні чинився активний опір масштабним реформам, які фактично перекреслили демократичні досягнення попереднього року. Президент В. Зеленський на початку року ініціював зміни серед ключових політичних кадрів – від уряду до Генпрокуратури та Офісу президента. На зміну більшості цих перспективних реформаторів прийшли неоднозначні особистості, пов'язані з різними неформальними групами інтересів. Вагомі досягнення спеціальних антикорупційних установ України були зруйновані судовою системою, яка працювала над підривом основного урядового принципу стримувань і противаг. Зокрема, Конституційний суд атакував наріжні камені антикорупційної роботи, постановивши, що декларації про майно, політичні призначення та самі антикорупційні інститути є неконституційними, що призвело країну до конституційної кризи на додачу до серйозних соціальних та економічних викликів, спричинених COVID-19 [56].

Пандемія посилила залежність України від кредитів МВФ та зовнішньої фінансової допомоги для подолання кризи. Умовність іноземних донорів посилила вимоги до реформ, деякі з яких явно суперечили інтересам впливових груп. Керівництво України увійшло в рік із достатньою підтримкою як серед громадськості, так і серед політичного істеблішменту для досягнення значних реформ. Але здатність до досягнення цих цілей зникла, оскільки напруга між впливовими групами зросла, а підтримка уряду населенням знизилася.

Фрагментація впливу президента В. Зеленського була помітною як на національному, так і на місцевому рівнях управління. Якщо у 2019 р. «Слуга народу» – пропрезидентська фракція у Верховній Раді, парламенті України – прийняла законодавство швидко та уніфіковано (він же «турборежим»), у 2020

р. консенсус у процес прийняття рішень дедалі більше базувався на спеціальних коаліціях. Процедурні помилки під час «турбо» періоду Ради дозволили легко скасувати законодавчу базу для реформ, водночас перешкоджаючи досягненню консенсусу, необхідного для нового законодавства [29].

На рівні місцевого самоврядування вибори в жовтні зміцнили владу регіональних еліт, де очолювані мерами партії та політичні проекти олігархів отримали значне представництво в багатьох обласних радах. Центральна влада мала труднощі з виконанням своїх рішень, як показало, коли мери оскаржували або саботували карантинні обмеження в суді, іноді змушуючи уряд піти на поступки. Неформальна влада великих фінансово-промислових груп (ФПГ) стала очевидною, коли президент закликав ці підприємства очолити зусилля з подолання пандемії у своїх відповідних регіональних базах.

Місцеві вибори 25 жовтня спричинили додатковий тиск на владу з метою просування децентралізації та досягнення консенсусу щодо нового адміністративного поділу країни. Незважаючи на певну опозицію на місцевому рівні, після муніципальних виборів було проведено адміністративно-територіальну реформу, щоб уникнути дублювання юрисдикцій у приблизно 100 традиційних районах і нових територіальних громадах (муніципалітетах). Громади зберігали фіскальну самостійність від районного та обласного бюджетів. Встановлено правила правонаступництва між старими та новими адміністративними одиницями. Ці дії допомогли уникнути колапсу в наданні державних послуг після муніципальних виборів, але не змогли прояснити плутанину між державними повноваженнями та повноваженнями місцевого самоврядування, особливо на районному рівні [51].

Переговори щодо конституційних поправок і законодавчих актів, спрямованих на уточнення повноважень державних адміністрацій і вибраних рад, виявили сфери посилення впливу місцевих еліт через просування реформи децентралізації. Після негативної реакції на поправки президента в 2019 р., які не врахували внесок місцевої влади, центральна влада розпочала

безпрецедентний інклюзивний процес консультацій у січні, ці зусилля включали тематичні робочі групи, раунди регіональних переговорів і рішення на основі консенсусу, і вони тривали онлайн під час пандемії. Так само протягом року тривали відкриті консультації щодо нових повноважень місцевого самоврядування та державних адміністрацій.

Окрім просування реформи децентралізації, жовтневі місцеві вибори були важливими для демократичного врядування в Україні, оскільки вони перевірили новий Виборчий кодекс, який покращив виборчий процес завдяки відкритим партійним спискам, включним гендерним квотам для списків кандидатів і переглянутим санкціям за правопорушення на виборах. Можливість зміни виборчої адреси тепер дозволяє внутрішньо переміщеним особам (ВПО) де-факто голосувати [32].

Проте обмеження щодо чесних виборів залишилися: політичні партії збільшили свій вплив на місцеве самоврядування через нове повноваження відкликати своїх депутатів з місцевих рад («імперативний мандат»), а також нову вимогу щодо накопичення кандидатами певної квоти голосів для того, щоб підвищення партійних списків обмежило б принцип відкритих списків. Хоча загальна оцінка жовтневого виборчого процесу була позитивною, зловживання адміністративним ресурсом, підкуп виборців і нерегульована політична реклама створили проблеми для проведення вільних і чесних виборів.

Окрім викликів усередині країни, демократична консолідація України також ускладнюється незахищеністю, яку Росія створює через свою військову агресію на Донбасі та продовження окупації Криму. Наприклад, Україна прагне захиститися від російської дезінформації, однак відповідний проект закону «Про дезінформацію» порушив свободу ЗМІ і був припинений. Так само адміністрація В. Зеленського стикається з поляризованою громадською думкою щодо можливого вирішення збройного конфлікту. У той час як зростаюча спільнота ветеранів, їхні сім'ї та громадяни з патріотичними настроями все частіше протестують проти президентської стратегії врегулювання конфлікту, є

значна частка тих, хто зараз погодиться на певну форму мирної угоди, яка покладе край війні [46].

Український громадський сектор знову довів, що є міцною опорою за складних обставин. Організації громадянського суспільства (ОГС) і волонтери відіграли вирішальну роль у пом'якшенні негативних наслідків пандемії COVID-19. Вони ініціювали державно-приватне партнерство та широкомасштабну неформальну мобілізацію для підтримки груп ризику та медичних працівників. Громадянське суспільство продемонструвало стійкість у подоланні наслідків російської агресії, захищаючи права ВПО та ветеранів та сприяючи діалогу між громадами.

2.3 Основні виклики та загрози політичній системі України через пандемію COVID-19.

У 2020 р. медіа в Україні залишалися плюралістичними та вільними від тиску з боку держави. Однак медіа зазнають значного впливу фінансової підтримки та політичних планів їхніх власників. Телевізійний ринок є висококонцентрованим і знаходиться під впливом шести медіа-холдингів, які охоплюють 71 % глядацької аудиторії країни. Проте телебачення втрачає свою популярність на користь соціальних медіа та новинних сайтів. Декілька сайтів, як-от VoxUkraine та texty.org.ua, пропонують якісну журналістику даних, а онлайн-медіа «Українська правда», «Hromadske.ua» та кілька інших роблять незалежні репортажі. У той же час численні онлайн-ЗМІ та преса, особливо на місцевому рівні, не надають своїй аудиторії різноманітних думок і незалежного редакційного контенту [7].

Оскільки Інтернетом користуються 90 % громадян країни, дезінформація широко поширена, а громадяни набагато менше здатні його виявити. Розчаровані, вони можуть взагалі утриматися від перегляду новин. Є позитивні тенденції в боротьбі України з великою корупцією, але також зростає опір з боку судової гілки влади. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) було реформовано, а Національне антикорупційне бюро (НАБУ) продовжило розслідування корупції у високих ешелонах, покращуючи координацію зі Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (САП). Порівняно з попередніми роками, коли розслідування здебільшого перешкоджали судам загальної юрисдикції, Вищий спеціалізований антикорупційний суд (ВАКС) у 2020 р. продемонстрував реальне переслідування корупціонерів, винісши перші обвинувальні вироки з вирокami.

Розслідування та засудження за корупцію все частіше стосуються суддів, а також керівників державних підприємств і політиків. Серед головних розслідувань, які тривають, НАБУ висунуло обвинувачення декільком суддям Окружного адміністративного суду Києва (КДАС), суду першої інстанції з

розгляду скарг на рішення органів державної влади. НАЗК виявило незаконні активи в деклараціях суддів Конституційного суду. Ці спроби притягнення до відповідальності мали зворотний ефект по всій антикорупційній інфраструктурі та призвели до конституційної кризи, коли Конституційний суд визнав неконституційним призначення Артема Ситника головою незалежного НАБУ, оскаржив конституційність самого ВАСУ, а в жовтні скасував декларування активів громадськістю посадових осіб.

Заглядаючи вперед, дискредитація Конституційним судом законів і призначень, спрямованих на реформи, шляхом визнання їх неконституційними, становить серйозну загрозу кількома способами. Судова влада виявилася непередбачуваним гравцем, який може діяти поза межами партикулярних економічних інтересів суддів. Це також ризикує підірвати умови макрофінансової допомоги з боку МВФ і безвізовий режим Європейського Союзу, на який Україна покладається, щоб уникнути глибокої політичної та економічної кризи, особливо під час глобальної пандемії. Нинішня конституційна криза дає можливість нарешті реформувати судову систему в її основі, перспектива, яка має підтримку населення. Проте зростання роздробленості партії «Слуга народу» та зменшення популярності президента Зеленського обмежують можливості політичного керівництва запроваджувати суттєві зміни [19].

Національні державні установи України, у яких у 2020 р. президент провів широкі кадрові перестановки, досягли незначного демократичного прогресу та були ще більше потрясені пандемією COVID-19.

У березні президент В. Зеленський реорганізував ключовий політичний штаб. Він змінив голову Офісу Президента, Генерального прокурора та реорганізував всю виконавчу владу, що призвело до відкату від реформ. у фінансовій та митній службах охорони здоров'я та освіти. Поштовхом до цих змін став витік дискусії, у якій було чути, що колишній прем'єр-міністр О. Гончарук підриває загальну компетентність президента в економічних питаннях. Зміна уряду відбулася паралельно з великою інформаційною атакою

на прозахідні реформи в Україні, організованою ЗМІ, що належать олігархам В. Медведчуку та І. Коломойському [55].

Нові призначення президента були суперечливими та вказували на неформальну коаліцію кількох груп впливу в його партії «Слуга народу». Хоча нового прем'єр-міністра Д. Шмигала вважають хорошим менеджером, деякі спостерігачі обережні що його призначення може сприяти залученню та інтересам олігарха Р. Ахметова. Кілька нових міністрів пов'язують з інтересами В. Коломойського. А. Аваков, впливовий міністр внутрішніх справ, залишився на своїй посаді, незважаючи на громадські протести з вимогою його відставки.

Найбільш критикованою кадровою зміною стало звільнення генпрокурора (ГП) Р. Рябошапки. Під його керівництвом у Генпрокуратурі відбулися системні реформи, під час яких перевірки підлягали всі прокурори, причому менше половини. Проте президент, заявив, що звільнив Р. Рябошапку за недостатні дії щодо боротьби з корупцією в Генеральній прокуратурі. І. Венедіктова замінила його, і цей крок, який, за прогнозами наглядових організацій, призведе до хвилі «одиозних призначень», оскільки колишні люстровані прокурори (звільнені за корупційну поведінку) знову заселили свої старі офіси під її патронатом [21].

Щоб впоратися з проблемами охорони здоров'я в країні та економічним спадом, спричиненим пандемією, Україна покладалася на програму stand-by МВФ (5 мільярдів доларів) і макрофінансову допомогу (1,2 мільярда євро) від Європейського Союзу (ЄС) [23]. Умови Ці позики включають земельну реформу, обмеження на реприватизацію націоналізованих банків і гарантії політично незалежного Національного банку України (НБУ). Перші дві умови МВФ були формально виконані в 2020 р. Закон про земельну реформу, який створив ринок землі, що дозволяє продавати сільгоспмайно громадянам України, був ухвалений у березні. А так званий антиколомойський закон, забороняє реприватизацію націоналізованих банків і спрямований на вирішення судових спорів навколо націоналізованого ПриватБанку.

На початку 2020 р. Верховна Рада України (ВРУ), український парламент, під тиском Президента поспішно прийняла низку законів у розголошеному «турборежимі» законодавчого процесу [34]. З одного боку, ця практика підштовхнула низку важливих реформ. З іншого боку, процедурні норми законодавчої влади часто порушувалися, відкриваючи двері для згортання реформ через корумповані суди. Під час кризи COVID-19 і кадрових змін в уряді передбачувана однопартійна більшість Слуги Народу в Раді піддалася фрагментації. До кінця року процес прийняття законодавчих рішень характеризувався спеціальними коаліціями, в тому числі серед членів Слуги Народу парламент (депутати).

16 січня набув чинності закон про скасування депутатської недоторканності. Цей закон дозволяє правоохоронним органам вживати заходів до депутатів, обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень. Поширена проблема голосування за довіреністю стала підлягати кримінальній відповідальності. Хоча Група держав проти корупції (GRECO) Ради Європи (РЄ) вітає цю ініціативу, деякі українські експерти з права критикують ці заходи, оскільки нечіткі формулювання закону підвищують вразливість народних депутатів (МД) до примхи парламентської більшості. У лютому Офіс Генерального секретаря відкрив свою першу справу щодо розслідування голосування за довіреністю [43].

На тлі недостатньої реакції центральної влади на COVID-19 регіональні еліти посилили свій вплив. У березні президент, закликав власників великих фінансово-промислових груп (ФПГ), у тому числі олігархів Р. Ахметова, В. Пінчука, І. Коломойського та О. Ярославського, профінансувати перші заходи регіональної допомоги відповідно до місцезнаходження їхніх підприємств. У дев'яти областях бізнесмени навіть очолили Антикризові штаби. ЗМІ розцінили ці дії як підтвердження слабкості влади В. Зеленського та неформального впливу власників ФПГ на «свої» регіони – і, відповідно, президента [58].

Місцеві вибори, які відбулися 25 жовтня, були важливими для демократичного врядування в Україні з двох причин. По-перше, вони перевірили виконання суттєво зміненого Виборчого кодексу. По-друге, місцеві вибори відбулися в нових адміністративно-територіальних одиницях, утворених у ході реформи децентралізації.

Масштабна виборча реформа, яка набула чинності в січні 2020 р., принесла кілька покращень у виборчий процес, наприклад квоти голосів, які дозволяють кандидатам покращити свої позиції у «відкритих партійних списках», включну гендерну квоту для списків кандидатів і переглянуті санкції для виборців [59]. Важливо те, що громадяни України стали можливими змінювати свою виборчу адресу, що де-факто дозволяло голосувати внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Однак у виборчій реформі є недоліки, такі як недостатні механізми вирішення спорів і відсутність нагляду за фінансуванням кампаній. Крім того, у реформі відсутні положення щодо ЗМІ, а рекомендації ОБСЄ/БДПЛ щодо призначення та заміни членів виборчих комісій досі не виконуються [60].

Недемократичні обмеження виборчих процедур були запроваджені останніми змінами до Виборчого кодексу в липні. Кодекс передбачає два типи виборчих систем в Україні: мажоритарну систему для малих муніципалітетів; і пропорційна система з відкритими партійними списками до обласних і районних рад, а також муніципалітетів з більш ніж 10 000 виборців (зниження з 90 000). Така установка обмежує право незалежних кандидатів балотуватися на виборах [19]. Відкриті списки корисні лише для кандидатів, які набрали 25 відсотків виборчої квоти, тоді як інші кандидати залежать від позиції в списку, встановленої політичною партією. Нарешті, поправки запровадили «імперативний мандат», який посилює вплив політичних партій на місцеві ради та дозволяє відкликати обраних депутатів шляхом збору підписів на основі нечіткого обґрунтування.

Запровадження нової виборчої системи дало суперечливі результати. З одного боку, це дало можливість приблизно половині кандидатів по всій

Україні просуватися в партійних списках. Гендерна квота дозволила більшій кількості жінок потрапити до місцевих рад, хоча вони все ще становлять меншість. З іншого боку, деякі депутати увійшли ради з мінімальною підтримкою виборців, тоді як кандидати, які отримали широку підтримку, могли програти вибори через членство в непопулярній партії.

Місцеві вибори відбулися в складних обставинах COVID-19 і триваючого конфлікту на сході України. Явка склала 37 %, що на 10 процентних пунктів нижче, ніж у 2015 р. Майже 500 тисяч жителів 18 районів, розташованих уздовж лінії зіткнення під контролем України в Донецькій і Луганській областях, не голосували. Військово-цивільна адміністрація попередила, що не може забезпечити безпеку мешканців під час виборів у цих округах, опублікувавши офіційне оголошення, яке було різко розкритиковане громадським сектором через непрозорі критерії оцінки [26].

Оцінка виборчого процесу була переважно позитивною, за деякими винятками. Кандидати могли вільно проводити агітацію, хоча зловживання адміністративним ресурсом з боку чинних президентів було широко поширеним. Приватні ЗМІ були переважно упередженими та надавали незбалансоване висвітлення. У день виборів місія обмеженого спостереження ОБСЄ/БДПЛ повідомила про «спокійне, добре організоване та прозоре» процес, у якому «в основному дотримувалися процедур». Спостерігачі відзначили професійне та ефективне адміністрування виборів Центральною виборчою комісією, тоді як територіальні комісії часто були політизовані. Під час виборів були поширені звинувачення у прямому та непрямому підкупі голосів, хоча новий Виборчий кодекс передбачає кримінальну відповідальність за такі правопорушення [61].

У 2020 р. український громадський сектор залишався активним, хоча й недостатньо інституціоналізованим, оскільки громадянське суспільство продемонструвало надзвичайну здатність до широкомасштабної мобілізації в умовах глобальної пандемії. Попри відсутність державної підтримки та

постійне залякування активістів, сектор залишається головним сторожем демократичного розвитку України [3].

Хоча вони висловлюють високий рівень довіри до організацій громадянського суспільства (ОГС) та волонтерів, громадяни здебільшого відсторонені від їх діяльності. Українці беруть участь у громадському житті у своїх громадах, часто оминаючи організації.

Громадянське суспільство успішно мобілізувалося у відповідь на COVID-19. У березні-квітні в регіонах, а саме у Львові, Одесі, Києві, Полтаві, Черкасах, з'явилася трансформаційна тенденція до державно-приватного партнерства за участю місцевої влади, волонтерів та підприємства об'єднали зусилля для забезпечення лікарень медичними препаратами та засобами індивідуального захисту. З'явилися ініціативи солідарності для підтримки груп ризику та нужденних, а також допомоги в транспортуванні медичних працівників під час карантину [76].

Новий термін, *sorosiated* («холупи Сороса»), був публічно введений у січні для націлювання на активістів і реформаторів, які коли-небудь працювали із західними або фінансованими організаціями. Фігурантами організованої кампанії були колишні філії та політичні експерти, пов'язані з Партією регіонів, яка просувала законопроекти, що прирівнюють захист громадянського суспільства до лобіювання та обмежують організації, що фінансуються з-за кордону, як «іноземних агентів», хоча жодна з цих законодавчих пропозицій не була розглянута до кінця року.

Після відставки колишнього прем'єр-міністра О. Гончарука та його уряду доступ громадських діячів до національних органів влади зменшився. Тим не менш, громадянське суспільство продовжувало керувати антикорупційною та судовою реформами. 30 жовтня активісти відреагували на рішення Конституційного суду про демонтаж антикорупційної інфраструктури країни публічним протестом, а потім запропонували дієві рішення для розв'язання наступної конституційної кризи [70].

На початку вересня 77 організацій започаткували ініціативу «Вибори без сексизму». Вона привернула увагу до прав жінок-кандидатів і задокументувала зловживання гендерними квотами та випадки сексизму під час місцевої виборчої кампанії. У травні-червні та вересні, незважаючи на постійний тиск з боку місцевих ультраправих груп, ЛГБТ + спільноти провели прайди в Києві, Харкові, Херсоні та Миколаєві та вперше в Запоріжжі. без обмежень з боку місцевих органів влади, проходив під охороною поліції та без серйозних інцидентів. Проте в Одесі ультраправа організація «Традиція і порядок» перешкоджала проведенню Прайду 30 серпня.

Станом на жовтень зафіксовано 74 випадки переслідування активістів, зокрема фізичні напади, залякування та пошкодження майна. Найнебезпечнішими видами діяльності громадського сектору залишаються антикорупційна робота захист прав ЛГБТ + та екологічна активність. З березня уряд виділив 20 % державного фінансування для організацій, які обслуговують людей з інвалідністю, для розподілу на конкурсній основі. Однак ця бажана зміна була компенсована скороченням державного фінансування таких організацій майже на третину [42].

У 2020 р. низка демонстрацій засвідчила зростання невдоволення частини громадянського суспільства реакцією адміністрації Зеленського на російську військову агресію на Донбасі. Активісти «Руху проти капітуляції» закликали президента відмовитися від російських умов миру, як-от надання окупованим частинам Донбасу особливого статусу, або прийняття представників окупованого Донбасу на рівних з представниками Києва під час мирних переговорів. 24 серпня альтернативне святкування Дня Незалежності, організоване ветерансько-військовою спільнотою у відповідь на несміливі офіційні заходи, зібрало 50 тис. ветеранів, волонтерів та їхніх сімей і не менше стільки ж глядачів. Марші ветеранів також відбулися в м. Львів, Дніпро, Запоріжжя, Харків.

У той час як у 2020 р. фізичні напади на журналістів тривали, і розглядалося, що нові закони регулюють як звичайні, так і онлайн-видання,

українські медіа залишалися плюралістичними, хоча й зазнавали значного впливу фінансової підтримки та політичних планів їхніх власників. Телевізійний ринок є висококонцентрованим, на шість медіахолдингів припадає 71 % телевізійної аудиторії України. Багато провідних каналів належать олігархам, таким як І. Коломойський, П. Порошенко, В. Пінчук і В. Медведчук. Ринки преси та онлайн-ЗМІ різноманітні з численними приватними регіональними ЗМІ [29].

За рік споживання новин зменшилося на всіх каналах, а соціальні та (регіональні) онлайн-медіа зміцнили свої позиції. Оскільки використання Інтернету досягло 90 %, громадяни почали отримувати більшість новин із соціальних мереж (62 %), за ними йдуть телебачення (52 %) та веб-сайти новин (48 %). З 2019 р. використання друкованих ЗМІ скоротилося майже вдвічі. Довіра до телебачення продовжує падати через дезінформацію та політичну упередженість. Суспільне мовлення «Суспільне», навпаки, подвоїло свою аудиторію до 4 %, оскільки громадяни все більше почали довіряти його неупередженим репортажам [66].

У 2020 р. «Суспільне» фактично отримало лише 60 % належного фінансування. Це четвертий рік недофінансування, що затримало розробку контенту та технологічне оновлення. Бюджет на 2021 р., прийнятий 15 грудня, продовжує тенденцію до недофінансування мовника на рівні 82 % від його передбаченого фінансування.

Місцеві ЗМІ, незважаючи на завершену у 2019 р. масштабну приватизацію, не відображають розмаїття думок. ЗМІ часто дотримуються пріоритетів місцевої влади, публікують мало оригінального контенту та погано відрізняють редакційний контент від реклами.

Станом на грудень Інститут масової інформації зафіксував 229 випадків порушення свободи слова (порівняно з 243 у 2019 р.), з них 172 – фізичні напади на журналістів. Наприклад, журналісти-розслідувачі громадського телебачення «Схеми» систематично погрожували програмі про корупцію та каналу «UA: Перший». 8 серпня журналіст «Схем» М. Ткач повідомив про

спробу прослуховування його будинку, а 16 серпня підпалили автомобіль, яким їздили журналісти [61]. У липні двом незалежним журналісткам Л. Величко та К. Сергацьковій погрожували розправою. онлайн у зв'язку з їх звітністю.

5 лютого СБУ провела обшук у штаб-квартирі телеканалу «1+1» та вдома у двох його кореспондентів після того, як канал оприлюднив злив запису прем'єр-міністра О. Гончарука. 13 травня журналістка «Слідство.інфо» Анна Бабинець був допитаний у міліції за те, що надіслав інформаційний запит нардепу від Слуги народу О. Дубінському. 28 жовтня Рада вперше після Революції Гідності відмовила в акредитації «Слідство.інфо», яке займається моніторингом доброчесності депутата. разом із 18 іншими ЗМІ. Кілька днів потому, після обурення медіа-спільноти, це рішення було скасовано за допомогою спікера парламенту, народного депутата від Слуги Д. Разумкова.

1 липня парламентський комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики схвалив широко обговорений проект закону про ЗМІ. З одного боку, законопроект передбачає розширення повноважень національного регулятора над телерадіомовниками, а також намагається запровадити узгоджене регулювання. З іншого боку, запропонований закон містить проблемні положення, такі як розширення наглядових повноважень національного регулятора за межі мовників на всі засоби масової інформації, а також повноваження повністю заборонити ЗМІ як покарання за незаконний контент. Незважаючи на міжнародну та внутрішню критику, до кінця року ці положення не були змінені, і законопроект все ще очікує на розгляд.

Незважаючи на прогрес в адміністративно-територіальній реформі в Україні, включаючи гарантії фіскальної автономії органів місцевого самоврядування, сама система залишалася незбалансованою в 2020 р., оскільки доходи органів місцевого самоврядування впали на тлі кризи COVID-19. Регіональні та місцеві еліти отримали важелі впливу на дискусії щодо реформи децентралізації та зміцнили свою владу після жовтневих муніципальних виборів.

У 2020 р. в Україні було прийнято нову систему адміністративно-територіального поділу. Станом на 12 червня третій рівень влади складається з 1470 територіальних громад (громад). Близько 1000 громад уже добровільно об'єдналися до кінця 2019 р. Решта громади були адміністративно реорганізовані на території, іноді через заперечення та спротив жителів. У середині липня 136 нових районів (районів) було утворено в поспішному та неінклюзивному процесі, незважаючи на побоювання деяких щодо втрати автономії на рівні громади. Проте нові округи були необхідні, щоб уникнути дублювання повноважень через збіг юрисдикцій нових об'єднаних громад і старих районів після муніципальних виборів [71].

Змінами до Бюджетного кодексу від 17 вересня громади отримали гарантії фіскальної самостійності як на районному, так і на обласному рівнях. Це крок до мінімізації важелів впливу місцевих владних груп на укрупнені громади. 6 грудня набув чинності закон, який уточнює правила правонаступництва майна та фінансових зобов'язань новоутвореним територіальним одиницям від їх попередників, таким чином надає матеріальні ресурси та повноваження для надання державної служби.

У 2020 р. державне фінансування місцевого самоврядування скоротилося на 44 %, навіть якщо місцеві установи отримали додаткові повноваження щодо COVID-19. Незважаючи на різке скорочення, ці зміни є покращенням порівняно з початковою пропозицією уряду, яка передбачала 66 % зменшення державних трансфертів і ліквідацію фондів регіонального розвитку. Усі політичні фракції категорично відхилили початкову пропозицію. 14 вересня уряд доручив місцевим бюджетам фінансувати заходи з COVID-19 під час місцевих виборів, охарактеризувавши цей обов'язок як стандартну компетенцію щодо боротьби з поширенням інфекційних захворювань. Місцева влада розкритикувала це рішення, стверджуючи, що національний уряд несе відповідальність за пов'язані з виборами витрати [25].

Протягом року органи місцевого самоврядування підвищили прозорість своєї діяльності та запровадили інновації для участі. Станом на липень бюджет

участі – механізм, який дозволяє мешканцям пропонувати та голосувати за проекти для реалізації – практикується щонайменше у 100 територіальних громадах і залучає 1,2 мільйона жителів. Протягом року до Всеукраїнського бюджету участі долучилися регіональні органи влади Миколаєва, Львова, Одеси, Вінниці та Харкова. 14 травня уряд виділив 30 мільярдів гривень з Державного фонду регіонального розвитку на Всеукраїнський бюджет участі.

17 грудня від ускладнень COVID-19 помер новообраний мер другого за величиною міста України Харкова Г. Кернес. Через стратегічне та економічне значення цього міста, розташованого поблизу російського кордону, а також його коротку історію сепаратизму в 2014 р., характер політичного врегулювання в Харкові буде одним із головних питань національної політики в 2021 р. Рада мала ще не призначив вибори нового мера до кінця року [82].

Мери обласних центрів часто оскаржували або саботували заходи щодо COVID-19, затверджені центральним урядом. Ця динаміка досягла кульмінації через два тижні після запровадження «локдауну вихідного дня» в листопаді, коли уряд скасував мандат, натякаючи на відсутність співпраці з боку місцевої влади. Водночас центральний уряд розпочав консультації з місцевою та регіональною владою щодо нових заходів громадської безпеки.

У січні розпочався інклюзивний процес консультацій щодо розробки змін щодо узгодження конституції з результатами реформи децентралізації, яка триватиме до 2021 р. Ці консультації за участю громадських експертів, асоціацій місцевих органів влади, депутатів та уряду тривають щодо до двох нових законодавчих пропозицій, які додатково розмежовують повноваження місцевих державних адміністрацій та місцевого самоврядування.

У 2020 р. судова система становила серйозну загрозу не лише для масштабних реформ, а й для економіки та політичної безпеки України. Внутрішньоінституційний конфлікт до кінця року переріс у повномасштабну конституційну кризу. У серпні 77,5 % громадян не довіряли судовій владі, що зробило її однією з найменш довірених установ країни [30].

Реформи, спрямовані на зміну процедур відбору та переоцінки суддів, тривали протягом року, але наштовхнулися на величезний опір суддів. У лютому Вища рада юстиції (ВРП), яка призначає та звільняє суддів, заблокувала імплементацію закону 2019 р. про створення спеціальної комісії з питань доброчесності та етики та розпустила Вищу кваліфікаційну комісію суддів. ВККЮ було розпущено без створення відповідного нового органу, що призвело до того, що системі правосуддя зараз бракує 25 % колишніх людських ресурсів; Ці серйозні кадрові проблеми, безсумнівно, перешкоджатимуть роботі судової системи, а також перешкоджатимуть люстрації суддів, які порушують стандарти етики. У березні Конституційний суд прямо визнав положення закону 2019 р. неконституційними. Крім того, комплексна спроба очистити систему правосуддя від корумпованих суддів провалилася.

27 жовтня Конституційний суд (КС) визнав неконституційними ряд положень закону «Про запобігання корупції». Цим рішенням забороняється збір, зберігання та оприлюднення електронних декларацій, а також моніторинг способу життя посадових осіб; також обмежує відкритий доступ до реєстру е-декларацій та скасовує кримінальну відповідальність за надання недостовірної інформації про майно. Далі КС розтлумачив, що повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) перевіряти декларації про майно мають належати до компетенції суддівського самоврядування. Таким чином, у цьому сумнівному аргументі КС стверджував, що забезпечення незалежності суддів було головним обґрунтуванням для скасування декларацій про майно для всіх державних службовців. Провідні громадські організації різко засудили рішення суду. Міжнародна спільнота підкреслила, що підтримка антикорупційної інфраструктури є основною вимогою безвізового режиму ЄС та макрофінансової підтримки України, яка зараз підривається діями суду. Рішення КС ухвалювалося на закритому засіданні, а у деяких головуючих суддів виник конфлікт інтересів через триваючі розслідування щодо їх незадекларованих статків. Четверо суддів КС виступили проти рішення суду.

Міжнародне співтовариство, включно з Венеціанською комісією, широко критикувало рішення КС через нечіткі аргументи та потенційно негативний вплив на запобігання та розслідування корупції. Незважаючи на те, що Рада повернула державним службовцям обов'язок декларувати свої статки, а НАЗК – повноваження їх перевіряти, експерти та громадські активісти розкритикували слабе покарання за порушення цього обов'язку. Інституційний конфлікт у судовій системі ще більше загострив указ президента про звільнення голови Конституційного суду Олександра Тупицького [62].

У липні Національне антикорупційне бюро (НАБУ) висунуло звинувачення кільком суддям Окружного адміністративного суду Києва (КДАС) в організованій злочинності, узурпації влади, хабарництві та незаконному втручанні в діяльність посадових осіб. КДАС займає унікальну позицію в системі адміністративних судів, оскільки розглядає спори з національними органами влади та може скасовувати політичні рішення. Кілька рішень КДАС у 2020 р. викликали серйозні суперечки в суспільстві, оскільки вони ухвалювалися на користь зацікавлених інтересів і проти політиків, орієнтованих на реформи.

Висновки до розділу 2

Сучасну політичну систему України можна назвати перехідною від соціалістичної до капіталістичної або перехідною від казармового (недемократичного, негуманного) соціалізму до капіталізму, доповнену деякими рисами неокапіталізму, але не як перехідну до демократичного соціалізму. В сучасній Україні існує і специфічний «змішаний» політичний режим, в якому поєднуються ознаки всіх основних чистих різновидів політичних режимів» демократичного, авторитарного, автократичного, диктаторського, тоталітарного, анархічного, охлократичного.

Законодавчу владу в Україні представляє ВРУ, обрана на основі загальних, прямих, таємних альтернативних виборів. У прерогативи ВРУ входить законотворча діяльність, затвердження державного бюджету, ратифікація міжнародних договорів і угод, затвердження кабінету міністрів та ін. Істотні зміни сталися в системі виконавчої влади: новим її елементом – президентська влада.

Президент України – глава держави, виступає від її імені, гарант державного суверенітету, територіальної Цілісності України, дотримання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. За згодою Верховної Ради Президент призначає Прем'єр-міністра України. Йому підкоряється Кабінет Міністрів на чолі з Прем'єр-міністром. Президент представляє Україну на міжнародній арені, веде переговори і підписує угоди і договори про взаємовідносини між державами та ін.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ГЛОБАЛІЗМУ

3.1 Згортання демократичних свобод в українській політичній системі в умовах пандемії COVID-19

Функціонування політичної системи під час пандемії зазнало певної трансформації. І найбільшим страхом в більшості демократичних країн стало обмеження певних свобод громадян. Однією з основних відмінних рис у політичному процесі минулого десятиліття стала поступова відмова країн по всьому світу від ліберальних інститутів. Явлення торкнулося як країн із відносно недовгою демократичною історією (Східна Європа, Латинська Америка), так і старі консолідовані демократії (Сполучені Штати та Західна Європа).

Відступ від ліберальних принципів пов'язаний із несприятливими для робітничого класу наслідками глобалізації і, як наслідок, втомою від істеблiшменту. Настроями мас користувалися праві популісти, чий переконання протягом десятиліття стали лейтмотивом сучасної політики. Правий популізм є контекстуальним і має свої особливості в кожній країні, але для всіх непорушними залишаються два твердження: 1) простий народ страждає від зовнішніх сил і від правлячих еліт; 2) ніщо неспроможна перешкодити волі простого народу [77, с. 3].

Нове десятиліття ознаменувалося подією, що відкриває для популістських режимів можливість закріпитись у державах, а саме пандемія коронавірусної інфекції COVID-19. У лютому 2020 р. хвороба була зосереджена на материковому Китаї. Для боротьби з епідемією використовувалися жорсткі заходи: закриття провінції Хубей із населенням 59 мільйонів осіб, заборона залишати вдома всім мешканцям та повна ізоляція у разі наявності симптомів, подальші обходи з перевірками на факт порушення

карантину. У цей час на Заході точилися дискусії про безпрецедентність подібних заходів навіть для авторитарного Китаю та про неможливість їхньої екстраполяції на інші країни. Коли обговорення коронавірусу, здебільшого, відбувалося в китайському політичному дискурсі, деякі дослідники вважали, що в крайньому випадку наслідки епідемії можуть підірвати в очах мешканців легітимність компартії та спричинити кризу політичної системи.

Через два місяці ми бачимо, що ситуація змінилася з точністю навпаки – у той час як дедалі більше країн по всьому світу закриваються на карантин, у Китаї, де кількість нових випадків за день наблизилася до нуля, відкрилося місто Ухань, початкове вогнище епідемії та щоденна. життя повертається у колишнє русло. Комуністична партія не тільки уникла іміджевих втрат, але змогла використати успіх боротьби з хворобою як інструмент пропаганди [20].

Жорсткі обмеження, що вводяться по всьому світу, на перший погляд здаються єдиним правильним методом запобігти поширенню вірусу. Подібні висновки робляться у дослідженні 2017 р., яке присвячене гіпотетичній пандемії висококонтагіозного грипу [12], їх підтверджує досвід Китаю. Як бачимо, пройшовши через початкове заперечення, суспільство прийняло цю істину і відмовилося від свободи пересування заради боротьби з вірусом. Ситуація викликана безпрецедентністю події – за кілька місяців COVID-19 спричинив понад 200 тисяч смертей, обвалів фондових ринків та інших соціально-економічних наслідків.

В даному випадку, здається очевидним зв'язок між обмеженнями і охопленням населення хворобою – у розпал пандемії крім карантину вводяться принципово нові методи стеження за людьми, обумовлені доступною для масового розуміння необхідністю. А після того, як хворобу буде переможено, права і свободи будуть повернуті суспільству, так само, як і економічна стабільність – ще один аспект повсякденного життя, який довелося принести в жертву заради громадського здоров'я. Але якщо вихід із рецесії є для світової економіки питанням часу, то повернення до колишнього рівня демократії може затягнутися на довгі терміни.

Настороженість зумовлена історичним досвідом ухвалення надзвичайних законів. Згідно з Міжнародним центром з некомерційного права, станом на 25 квітня режим надзвичайної ситуації було оголошено у 82 країнах Додаток Б. Здебільшого відповідні закони чи накази включають такі заходи, як заборона на масові збори та необґрунтований вихід з дому, комендантська година, надання окремим вищим посадовим особам надзвичайних повноважень. Заходи щодо відстеження пересування громадян за допомогою мобільних даних або прописані в законах про НС (Сполучене Королівство, Болгарія, Еквадор), або вживаються окремими актами (Ізраїль, Південна Корея, Італія, Польща). Поспіх у прийнятті правових актів найчастіше позбавляє законодавців можливості прочитати текст документу та провести парламентські дебати.

Як правило, надзвичайні та інші правові акти, які мають тимчасовий характер, на практиці насилу залишають правове поле держави. Показовим прикладом є Патріотичний акт, ухвалений невдовзі після терористичної атаки 11 вересня 2001 р., який дає широкі повноваження уряду зі стеження за громадянами. Слідом за ним закони, що дозволяють масове спостереження за приватним життям під приводом боротьби з терористами, почали з'являтися в інших країнах.

На тлі пандемії COVID-19 чергове продовження Патріотичного акту було схвалено Сенатом США у березні 2020 р. Інші види правових актів, які приймаються під час пандемії, запроваджують санкції за поширення дезінформації про коронавірусну інфекцію. На даний момент це прописано в законодавстві 25 країн світу. Серед них – Угорщина, Болгарія та ПАР. Згідно з угорським законом «Про захист проти коронавірусу», за поширення хибної інформації про COVID-19 передбачається покарання до п'яти років позбавлення волі. На думку незалежних журналістів, міра насамперед спрямована проти свободи слова в країні, де за останні 10 років стався найпомітніший відкат від демократії. Закон, який не має жодних термінів, також передбачає, що уряд

Віктора Орбана має право створити та ввести в дію будь-який законопроект без розгляду парламенту, а також призупинити будь-який чинний закон [83].

Не залишається сумніву, що ця ініціатива фактично завершила перехід Угорщини до автократичного режиму. У перші дні після ухвалення закону журналісти заявили про обмеження доступу до інформації про COVID-19 з боку державних установ, зокрема лікарень та шкіл. З 2010 р. за час перебування при владі Віктор Орбан зумів змінити конституцію, призначити вірних людей на вищі посади виконавчої та судової влади, домогтися значної більшості в Національних зборах за допомогою джеррімендерингу та отримати контроль над ЗМІ, які здебільшого належать лояльним йому підприємцям [10]. Пандемія COVID-19 у разі дала легітимну можливість оформлення нового режиму країни.

Стаття 49 Конституції України гарантує право на безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних медичних закладах, але насправді значну частку медичної допомоги сплачують громадяни. Не забезпечивши економічних гарантій реалізації права на медичну допомогу, доступ до ліків, держава не створила механізмів реалізації цього права. Також немає національних програм медичного страхування. У державі не сформована інституційна та організаційно-економічна основа права на безоплатну медичну допомогу, а отже, і права на життя громадян. Соціальним наслідком є високий рівень смертності та захворюваності, що знижує кількісні та якісні показники людського капіталу, створює загрозу економічній безпеці в аспекті «демографічної безпеки».

Таким чином, структура прожиткового мінімуму не відображає реальної моделі споживання, яка забезпечує конституційне право на життя та продовження роду. Відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових актів Кабінет Міністрів України зобов'язаний переглядати методику обчислення прожиткового мінімуму не рідше одного разу на п'ять років, але перегляд цієї методики протягом останніх років був формальним, обов'язкового не було. громадська експертиза цього соціального стандарту.

Незважаючи на те, що суд зобов'язав переглянути цей стандарт, Кабінет Міністрів України заявляє про відсутність фінансового забезпечення для такого перегляда, а також повідомляє, що критерієм переглянутий стандарт вважає спроможність уряду забезпечити виплати, а не реальні потреби [2]. Це не лише обмежує стандарт права на життя та розвиток, а й знижує потенціал національної економіки, оскільки інші соціальні виплати (мінімальна заробітна плата, тарифна сітка), прив'язані до цього стандарту, призводять до зниження купівельної спроможності населення.

У 2017–2020 рр. різко скоротилася кількість державних та комунальних аптек, закладів охорони здоров'я, особливо в сільській місцевості, що призводить до реальної дискримінації сільських жителів щодо фізичного доступу до медичної допомоги. Реформа децентралізації передбачає передачу закладів охорони здоров'я на баланс територіальних громад, більшість з яких є дотаційними та не можуть утримувати ці заклади, внаслідок чого вони закриваються, позбавляючи громадян доступу до медичної допомоги. Уряд, декларуючи необхідність збереження дієздатної мережі охорони здоров'я, визначає обсяг фінансування як критерій спроможності, а не потреби та можливості захисту інтересів населення [52].

Більше того, таке скорочення відбувається без належного соціально-економічного обґрунтування, оскільки в Україні досі не сформовані госпітальні округи, а на державному рівні немає конкретного бачення того, як, наскільки буде здійснюватися право на життя та розвиток. забезпечується через систему охорони здоров'я. Крім того, загострюється проблема дефіциту лікарських засобів та виробів медичного призначення в окремих сегментах ринку. Загалом система охорони здоров'я характеризується низьким рівнем державного забезпечення лікарськими засобами, особливо вітчизняного виробництва.

Якщо в розвинених країнах Європи частка державної підтримки становить 60–80 %, то в Україні – лише 15–20 % від загальної потреби. Відсутність самолікування хвороб має компенсуватися в першу чергу вартістю перебування в закладах охорони здоров'я, але цей обов'язок також не

виконується. Навіть в умовах пандемії витрати на закупівлю ліків здійснюються через аптечну мережу (понад 80% продажів ліків), у фізичних осіб – близько 99,7 % закупівель [27].

За офіційними даними 43,3 % медичної допомоги надається населенням, у тому числі 40,5 % домогосподарствами. Можна сказати, що система забезпечення доступності медичної допомоги є недостатньою. У 2016 р. 22,6 %, у 2017 р. – 16,7 % від загальної кількості домогосподарств за результатами самооцінки доступності медичної допомоги не могли отримати медичну допомогу, придбати ліки та вироби медичного призначення переважно через їх високу вартість [6].

Згідно з дослідженням О. Петренка, більше половини респондентів стверджували про погіршення медичного обслуговування та визначили це як одну з п'яти найбільших загроз для держави [36].

Слід констатувати погіршення доступності медичної допомоги, зокрема лікарських засобів, через просторові диспропорції в розміщенні аптечної мережі. Наявність фармацевтичної продукції залежить від типу та розміру населеного пункту. Незважаючи на те, що роздрібний сегмент фармацевтичного ринку України займає понад 80 % від загальної ємності фармацевтичного ринку, за останні три роки кількість аптек зросла лише у великих містах, сільських населених пунктах і селищах міського типу зменшилася за рахунок ліквідації аптечних кіосків у 2010–2020 рр. зменшилася на 10 тис. од.

3.2 Політична система України у призмі замикання глобальної економіки на національному рівні в період пандемії

COVID-19 має безпрецедентний вплив на спільноту в усьому світі. Досить прочитати останні новини, щоб переконатися, що існує широкий спектр медичних, економічних і соціальних факторів, які прямо чи опосередковано спричинені вірусом або посилюються пандемією. Вірусом інфіковані десятки мільйонів людей.

мільйони людей померли або постраждали від довгострокових наслідків вірусу для здоров'я. Багато мільйонів людей втратили роботу, а інші зіткнулися із закриттям свого бізнесу, оскільки цілі виробничі сектори були змушені припинити роботу. Зросла майнова і соціальна нерівність [7].

Під час розповсюдження пандемії багато іноземних та вітчизняних експертів, експертних організацій та аналітичних центрів намагаються робити прогнози за допомогою сценарного підходу. З метою визначення реакції суспільства на виклики поточної ситуації, примусові заходи та обмеження, а також для виявлення колективної експертної думки проводяться опитування різних груп населення.

Системний антипандемічний та антикризовий підхід має зосереджуватися на трьох пріоритетних завданнях: по-перше, це широкомасштабні заходи в галузі охорони здоров'я, включаючи прискорену розробку вакцин та інструментів діагностики та лікування для всіх людей у всьому світі; по-друге, це зусилля подолати катастрофічні соціально-економічні та гуманітарні наслідки пандемії та її наслідки для прав людини; по-третє, це заходи щодо відновлення та захисту населення від повного зубожіння та забезпечення доступу до найважливіших глобальних суспільних благ [40].

Політичні процеси у Верховній Раді залишаються прогнозованими, незважаючи на всі виклики, з якими стикається Україна через епідемію коронавірусу та загрозу російської військової агресії. Парламент став як своєрідною «точкою опори» для чинної влади, так і ареною політичного

змагання та переговорів для опозиції. Можливість політичної кризи і, як наслідок, відновлення складу Верховної Ради відкладено на невизначений термін.

Ну, більше того: масштаб викликів українській державності породжує сценарії, за яких уся структура деволуції та взаємодії державних відомств імовірно взаємодіють. Наполягання на судовій реформі разом із занепокоєнням національною безпекою сприяють реактивації всієї структури влади, а не окремих інституцій [57].

У дебатах навколо первинних парламентських виборів може виникнути потреба у вертикальному відновленні тотальної влади, яка, ймовірно, зосередиться на ухваленні ключових загальнодержавних рішень на парламентському рівні. Раніше такі випадки обговорювалися в рамках ширшої конституційної реформи в Україні, яка одночасно посилювала роль Верховної Ради та пропонувала двопалатний парламент з можливістю обрання президента з однієї або обох палат. Рада при формуванні керівного органу.

Розпуск парламенту та дострокові вибори могли б призвести до більших політичних криз як місце для послаблення соціальної напруги без фундаментальної зміни філософії управління державою. Однак за яких умов первинні вибори можуть справді врятувати життя під час політичної кризи [3]. Умовою успішного відновлення влади є стабільність політичних інститутів. За цей короткий проміжок часу стабільність демократичної системи гарантована у разі багаторазових змін влади.

Дворічна парламентська криза в Ізраїлі є яскравим прикладом цього. Переобрання об'єднаного Кнесету схоже на звичайну ротацію ящика з лотерейними квитками, які не згодні щодо виграшної комбінації. Справа в тому, що ізраїльські «праві» і «ліві» партії вже два роки займають однакову позицію в парламенті і ніяк не зможуть домовитися про новий склад уряду.

В історії тривалого виборчого процесу в Ізраїлі є важлива ситуація – незважаючи на політичну кризу, ніхто не змінює виборчу систему з низьким

виборчим бар'єром для проходження політичних партій до Кнесету. Як здати свої ідеологічні принципи [47].

З іншого боку, зміни до виборчого законодавства в Україні нещодавно завершилися, і поки невідомо, що принесуть позачергові вибори нового парламенту. Вони повинні виконуватися на 100 % основі. Таким чином, стиль керівництва партій, які успішно працюють за наявності двох ресурсів, фінансів і медіа, не зміниться. Тому без зниження виборчого бар'єру та звички пошуку відповідного нового механізму формування коаліції наступний український парламент призведе до нової масштабної політичної кризи. Попри загрозу достроковими парламентських виборів.

Згідно із даними опитування, яке провели Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології ще наприкінці 2020 р., 33 % респондентів вважають можливими дострокові вибори Верховної ради, а 39 % – що зміниться Кабінет міністрів. Тож перший варіант – найбільш очевидний: зміна уряду восени 2021-го із залученням партнерів із числа опозиційних фракцій у парламенті [5].

Другий можливий варіант – внесення змін до Конституції щодо двопалатного парламенту та виборів президента у Верховній Раді України. До 2009 р. два головні парламентські блоки та їхні лідери – Партія регіонів на чолі з В. Януковичем та БЮТ на чолі з Ю. Тимошенко – планували реалізувати подібну ситуацію у 2009 р. Якби тоді були ознаки тих самих угод. Політична зміна конституції, тоді в нинішніх умовах це питання можна буде винести на громадський розгляд.

Третій варіант – провести дострокові парламентські вибори, щоб зменшити соціальну напругу та перезапустити зовнішньополітичний порядок денний пізніше цього року. Адже ані підйом Росії, ані принципова позиція США та «великої сімки» щодо впровадження реформ, ані загроза коронавірусу та реалізація плану чергової вакцини. Домовленості з Міжнародним валютним фондом можуть нікуди не дітися до кінця року. Така ситуація навряд чи справді

вирішить багато проблем зі списку. Але ймовірність створення підґрунтя для нової політичної кризи велика [67].

Згідно з опитуванням, проведеним Фондом «Демократична ініціатива» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології наприкінці 2020 р., 33 % респондентів вважають, що дострокові вибори до Верховної Ради України можливі, а 39% респондентів вважають, що вони будуть. зміни в Кабінеті Міністрів. Тож перший варіант найбільш очевидний: зміна влади за участі партнерів восени 2021 р. Умовою успішного відновлення влади є стабільність політичних інститутів. За цей короткий проміжок часу стабільність демократичної системи гарантована у разі багаторазової зміни влади.

Дворічна парламентська криза в Ізраїлі – яскравий тому приклад. Перевибори об'єднаного Кнесету схожі на звичайне обертання коробки з лотерейними білетами, які не збігаються за виграшною комбінацією. Справа в тому, що ізраїльські «праві» і «ліві» партії вже два роки займають одну позицію в парламенті і ніяк не можуть домовитися про новий склад уряду.

В історії тривалого виборчого процесу в Ізраїлі є важлива ситуація – незважаючи на політичну кризу, ніхто не змінює виборчу систему з низьким виборчим бар'єром для проходження політичних партій до Кнесету. Як здати свої ідеологічні принципи.

З іншого боку, нещодавно в Україні завершилися зміни до виборчого законодавства, і поки що невідомо, що принесуть позачергові вибори нового парламенту. Вони повинні виконуватися на 100 % основі. Таким чином, стиль керівництва партій, які успішно працюють за наявності двох ресурсів, фінансів і медіа, не зміниться. Тому без зниження виборчого бар'єру та звички шукати відповідний новий механізм формування коаліції наступний український парламент призведе до нової масштабної політичної кризи.

Пандемія COVID-19 завдала серйозного удару по здоров'ю та економіці. Уряд відповів політичними заходами для обмеження поширення хвороби та пом'якшення пов'язаних з нею економічних наслідків. В першу чергу, це

пов'язано із запровадженими жорсткими карантинними заходами: закриттям торгово-розважальних центрів, заборонаю на всі масові заходи, обмеженням пересування як всередині країни, так і при перетині її кордонів, скороченням виробництва (через ліміти). Деякі підприємства перевели своїх працівників на режим роботи «вдома», а інші змушені відправляти своїх працівників у «відпустку» [101, с. 22]. Заходи боротьби з COVID-19 призвів до зростання нерівності, зростання бідності та втрати багатьох робочих місць. Ці явища можуть призвести до соціальної та політичної дестабілізації в країні з низьким рівнем життя та обмеженою державною підтримкою населення [79].

На нашу думку, COVID-19 викриває та посилює соціально-економічну нерівність. Залежно від рівня доходу, умов життя, професії люди відчують економічний шок, який супроводжує пандемію, що посилить поляризацію в суспільстві. Різниця помітна вже зараз, коли майже половина населення планети перебуває на самоізоляції. Це карантин офісних працівників. Можливість дистанційної роботи під час карантину сильно корелює з рівнем доходу і зменшується в міру його зниження.

Нерівність, пов'язана з можливістю працювати віддалено, виражена географічно, залежно від спеціалізації місцевих ринків праці, повідомляє аналітичний центр Center for Cities. Так, у Великій Британії у великих містах на південному сході, де зосереджені такі сфери, як фінанси та консалтинг (Лондон, Кембридж, Оксфорд), близько 40% працівників можуть виконувати свої обов'язки з дому, тоді як у містах промислової північ – менше 20%. За даними британського аналітичного центру Resolution Foundation, лише 10% людей з найнижчими зарплатами зможуть перейти на роботу в Інтернеті [4].

Ті, хто не може працювати вдома під час карантину, мають проблеми з підтриманням економічної активності та доходів чи здоров'я. Низькооплачувані працівники не мають можливості сформувати будь-яку значну фінансову подушку, яка могла б допомогти їм пережити тижні карантину. Деякі медичні працівники, а також працівники ключових галузей промисловості та сфери послуг – медсестри, фармацевти, працівники

супермаркетів – не перебувають на карантині, продовжують працювати та отримують зарплату, але мають більшу ймовірність інфікування, оскільки не можуть працювати з дому. Для працівників сфери послуг, а це майже половина (49 %) усіх зайнятих у світі, страх перед вірусом настільки ж реальний, як і страх втратити роботу, стверджує Всесвітній економічний форум [81].

За даними Інституту соціології НАН України, отриманими за результатами проекту «Соціальні наслідки пандемії COVID-19 в контексті суспільної трансформації в Україні бачимо:

59 % респондентів часто стежать за новинами про коронавірус, 21 % роблять це іноді, 11 % – рідко, 8 % не цікавляться такими новинами взагалі. За новинами про коронавірус частіше стежать літні люди та жінки.

45 % респондентів вважають оптимальними заходи влади для боротьби з коронавірусом. 30% вважають їх занадто м'якими, 11 % – навпаки, занадто жорсткими. За два тижні побільшало тих, хто вважає дії влади надто м'якими. Водночас підтримка запровадження «жорсткого карантину» (локдауну) зросла з 36 до 42 %. (кількість опонентів зменшилася з 61 до 55 %).

Так само зросла кількість респондентів (з 55 до 58 %), які вважають, що поширення коронавірусу через карантин зменшиться. Водночас 58 % підтримують введення локдауну на новорічні свята (40 % – проти). Згідно з опитуванням, проведеним Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) [36] щодо оцінки успішності влади та реакції суспільства на епідемію, отримано такі дані:

46% респондентів вважають, що уряд успішно бореться з епідемією коронавірусу, 43% - вважають, що неуспішно. Лише 12% українців вважають, що уряду вдалося забезпечити лікарні достатньою кількістю тестів на коронавірус, 65% вважають, що уряду це не вдалося. 12% респондентів заявили, що владі вдалося забезпечити українських медиків засобами індивідуального захисту; 70% учасників опитування вважають, що влада не впоралася з цим завданням.

14 % респондентів стверджують, що державі вдалося забезпечити населення засобами індивідуального захисту; 80% вважають, що влада з цим не впоралася [78]. 14 % українців вважають, що влада успішно запобігає можливим економічним труднощам в Україні, пов'язаним з епідемією коронавірусу, 66 % респондентів вважають, що влада не вдається [67].

В інтерв'ю про походження вірусу респондентам пропонувалося вибрати, з яким із трьох тверджень про походження коронавірусу та його поширення у світі вони згодні найбільше. Звинувачення стосуються таких поглядів: (1) природне походження та подальше поширення у світі; (2) штучний розвиток у лабораторії, але випадковий розподіл у світі; (3) спеціальна розробка та навмисне розповсюдження у світі з метою зменшення населення або заподіяння шкоди окремим країнам.

Крім того, респонденти могли назвати свій варіант. Результати опитування представлені на рис. 1. 51,5 % респондентів відповіли, що не мають наміру вакцинуватися від коронавірусу, 12 % мають намір зробити це найближчим часом (або вже зробили), 16 % мають намір зробити зробити це, але пізніше, 10 % мають намір це зробити лише тоді, коли цього вимагатимуть формальні вимоги (наприклад, для поїздки за кордон), 10 % ще не визначилися. Чим старші респонденти, тим частіше вони висловлюють відсутність бажання вакцинуватися (їхня частка зростає з 43,5 % серед 18–29 рр. до 57% серед 60 рр.).

Серед тих, хто не відмовляється від наміру вакцинуватися проти COVID-19, 52 % готові зробити це лише за умови безкоштовності, 22,5 % готові платити за це, ще 5 % готові платити за це робити щеплення поза чергою.

3.3 Пандемія COVID-19 як механізм контролю демократичних прав і свобод в політичній системі України

Триваючий з 12 березня 2020 р. карантин і карантинні обмеження в Україні вплинули на ЗМІ, змінивши формат новин на онлайн-спілкування, телефонні дзвінки та відеоконференції. ЗМІ почали активно висвітлювати медичну та політичну тематику під час карантину. В основному складається враження, що шкірспостерігачі повинні зосередити свою увагу лише на цих двох питаннях. Про вірус COVID-19 знають усі. Вся увага приділяється подробицям її подолання, хворих і зцілених [60]. Але інші питання, такі як девальвація Греції, зростання цін на сировину та військові дії на сході України, описані не так детально, як період карантину.

У ЗМІ почали активно використовувати такі поняття, як грип, апарати штучної вентиляції легень, противірусні маски та ліки від COVID-19. Постійне вивчення, повторення та контакт із цими проблемами завдає психологічного шкоди кожному. Політики, особливо ті, хто виступає проти влади, використовують ці методи впливу, щоб використати недоліки медичної системи, щоб показати суспільству, що влада недостатньо досвідчена та активна в діях. Водночас деякі канали активно висвітлюють, як відомі бізнес-благодійники (як правило, власники цих каналів або наближені до них люди) допомагають малозабезпеченим медикам, лікарням і малозабезпеченим пацієнтам. Девіз «Допоможи нужденним» [68].

Триває карантин, кожна людина має вивчати та аналізувати отриману інформацію, відрізнити від наявної інформації основну та другорядну, правдиву та неправдиву. Свою роль в активному спілкуванні під час карантину відіграватимуть соцмережі. Використання соціальних мереж і месенджерів стає все більш популярним серед людей, які потребують активного спілкування. Крім того, зареєстровані користувачі соцмережі обговорюють актуальні події, інформацію та політику в нашій країні та світі. Карантин став головною темою для багатьох людей. При цьому більшість людей не розуміють, що інформація,

опублікована тим чи іншим користувачем, може бути думкою та особистим аналізом автора і, відповідно, містити необґрунтовані та неперевірені факти. Однак на перший погляд це здається правдивим і переконливим [84].

Сьогодні в соціальних мережах налічується приблизно 200 мільйонів активних користувачів, а це означає, що існує дуже велика аудиторія з 61 різного типу обміну повідомленнями. Соціальні медіа – це спосіб аналізу інформації, яку люди отримують із засобів масової інформації, джерел Інтернету та міжособистісної взаємодії. Отриману інформацію можна інтерпретувати та поширювати серед родичів, друзів та знайомих.

Активні користувачі соціальних мереж можуть своїми діями отримувати прибуток від поширення інформації чи реклами та використовувати це поширення в своїх інтересах. Зокрема, у соцмережах активно продають маски, противірусні препарати, захисний одяг та засоби для дезінфекції рук, обличчя та інших предметів. Проте все ще існує ризик відрізнити достовірну інформацію від недостовірної в соціальних мережах. Пандемія COVID-19 змінила наш погляд на події. Загалом уся увага суспільства прикута до карантинних заходів та неминучих наслідків для кожного. Зокрема, це сприяє діяльності в соціальних мережах і соціальних мережах. Завдання кожного – зосередитися на актуальній та ефективній інформації.

Пандемія COVID-19 спричинила кризу для демократії в усьому світі. З початку спалаху коронавірусу стан демократії та прав людини погіршився у 80 країнах. Уряди відповіли, зловживаючи владою, змушуючи мовчати своїх критиків, послаблюючи або закриваючи важливі установи, часто підриваючи самі системи підзвітності, необхідні для захисту громадського здоров'я.

Це висновок нового дослідження Freedom House про вплив COVID-19 на демократію та права людини, проведеного в партнерстві з дослідницькою компанією GQR. На основі опитування 398 журналістів, працівників громадянського суспільства, активістів та інших експертів, а також дослідження 192 країн, проведеного глобальною мережею аналітиків Freedom

House, цей звіт є першим у своєму роді та найбільш поглибленим на сьогоднішній день [71].

Дослідження рішуче підтверджує гіпотезу про те, що пандемія COVID-19 посилює 14 років поспіль зниження свободи. Демократія не тільки послабилася у 80 країнах, але ця проблема є особливо гострою в країнах, що борються за демократію, і в державах із високим репресивним режимом – іншими словами, найбільше страждають країни, які вже мали слабкі гарантії проти зловживання владою. Висновки ілюструють широту та глибину нападу на демократію.

Досвід Шрі-Ланки ілюструє світові тенденції. Уряд прем'єр-міністра Махінди Раджапакси прискорив свою авторитарну програму протягом останніх шести місяців, активізувавши зусилля з контролю над незалежними звітами та несприятливими висловлюваннями, наказавши арештувати всіх, хто критикує або суперечить офіційній лінії щодо коронавірусу. Дострокові вибори були оголошені, але, оскільки спалах прискорився, вони були відкладені, залишивши національний законодавчий орган поза сесіями після конституційного терміну та, послабивши контроль за виконавчою владою. Занепокоєння здоров'ям також використовувалося владою як привід для порушень прав людини, особливо щодо мусульманської меншини [39].

Криза демократичного врядування, що почалася задовго до пандемії, ймовірно, продовжиться після того, як криза охорони здоров'я відступить, оскільки закони та норми, які вводяться зараз, буде важко повернути назад. Серед опитаних експертів 64 % погодилися, що вплив COVID-19 на демократію та права людини в країні, на яку вони спрямовані, буде переважно негативним протягом наступних 3–5 р. Досвід Китаю за останні дев'ять місяців може виявитися антиутопічною моделлю для майбутнього: посилення націоналістичної та пропагандистської риторики вдома з метою заглушити заклики до прозорості та підзвітності, розширений та інноваційний технологічний нагляд, репресії проти осіб у країні та за її межами, які поширення інформації, що суперечить месенджам режиму, та переслідування потенційних критиків серед вітчизняної еліти [33].

Проте навіть попри спустошення та зриви дехто відреагував на пандемію надією та відродженням. Журналістика процвітала в деяких країнах, оскільки люди шукали фактичну інформацію, а журналістські розслідування збереглися в кількох найбільш ворожих середовищах. Як сказав один експерт з Куби, «активісти та незалежні журналісти були готові ризикнути штрафами та ув'язненням, щоб точно повідомляти про те, що відбувається в країні». Організації громадянського суспільства також невпинно працювали, щоб зберегти підзвітність перед обличчям нових викликів. А неправильне поводження з кризою багатьох урядів підштовхнуло вимоги до змін, особливо в Білорусі, де масові протести, що почалися в серпні, переросли у великий рух за політичні реформи. Демократія страждає в усьому світі, але суспільний попит на неї не згас.

У наступному звіті підсумовуються результати дослідження Freedom House щодо впливу COVID-19 на демократію та права людини з січня по серпень 2020 р. У ньому описано п'ять аспектів підзвітності, які були послаблені: перевірки проти зловживань владою, захист уразливих груп, прозорість і боротьба з корупцією, вільні ЗМІ та вираження думок, а також вибори, які заслуговують на довіру. Він завершується коротким викладом причин надії та набором рекомендацій разом із методологією звіту.

Серед респондентів опитування 27 % повідомили про зловживання урядом владою як одну з трьох проблем, які найбільше постраждали від спалаху коронавірусу. Посадовці та служби безпеки чинили насильство проти мирного населення, безпідставно затримували людей, перевищували свої повноваження. Уряди також використовують пандемію як виправдання для надання особливих повноважень, які перевищують розумно необхідні для захисту здоров'я населення [27].

Потім вони використали ці надзвичайні повноваження для втручання в систему правосуддя, накладення безпрецедентних обмежень на політичних опонентів і підриву важливих законодавчих функцій.

Дослідження Freedom House знайшли докази насильства з боку поліції проти мирного населення щонайменше в 59 країнах. Здебільшого насильство відбувалося в менш демократичних умовах: 49 % частково вільних країн і 41 % невольних країн, які розглядаються, зазнавали таких зловживань. Затримання та арешти, пов'язані з реакцією на пандемію, були зареєстровані принаймні в 66 країнах, включаючи 49 % частково вільних країн і 54 % невольних країн.

Високі показники зловживань з боку влади в частково вільних країнах, ймовірно, вказують на те, що уряди з відносно активною опозицією та слабкими обмеженнями своєї влади відчують більшу потребу та можливість вдатися до насильства. Одна частково вільна країна, Ліберія, зіткнулася з жорстоким і корумпованим застосуванням наказів про комендантську годину силами безпеки [66].

Під час пандемії епіднагляд значно посилюється, і широкий моніторинг може легко стати надмірним і лякати. Наприклад, респондент на Філіппінах повідомив, що влада відвідувала будинки осіб, які могли бути заражені вірусом, і арешти часто проводяться за такі прості порушення, як відсутність маски під час перетину кордону. У Шрі-Ланці респондент опитування описав «побудинковий збір інформації на рівні домогосподарств поліцією у супроводі військової розвідки».

Багато експертів також детально описували репресії проти опозиції чи судової системи. У Казахстані «почастішали переслідування громадських активістів та політичної опозиції за висловлювання критичних думок у соціальних мережах або поширення інформації про порушення прав людини, у тому числі через порушення кримінальних справ». У Камбоджі, уряд прем'єр-міністра, Хун Сена використав COVID-19 для посилення репресій проти політичної опозиції. В Азербайджані уряд використав привід порушення карантину, щоб розправитися з опозиційними політичними активістами. У Гватемалі пандемія була використана для продовження нападів на верховенство права.

Країна перебуває в процесі обрання магістратів до вищих судів, і корумповані та злочинні групи прагнуть сфальсифікувати процес. У Сербії судова влада стала маріонеткою виконавчої влади, судові процеси відбуваються через відеозв'язок, без присутності захисників [35].

У той же час парламенти зазнали обмежень щодо охорони здоров'я та законів про надзвичайні ситуації, а часом ними маніпулювали в політичних цілях. Один респондент у Сінгапурі зазначив, що найбільш тривожною подією стало прийняття законів, які обмежують свободу, але стверджують, що вони стримують вірус. Майже 4 з 10 (39 %) опитаних експертів, які представляють 65 країн, заявили, що засідання національних законодавчих зборів були скасовані принаймні на частину пандемії.

Такі зловживання можуть відображати страх уряду втратити владу, а не впевненість у власних силах. Загалом 57 % респондентів вважають, що правлячі партії в країні, на яку вони спрямовані, ослабли з початку спалаху коронавірусу, у порівнянні з лише 27 %, які вважають, що вони сильніші. У країнах, де цього року вважалось, що демократія послабилася, експерти, ймовірно, – з відривом у 6 % пунктів – бачать правлячі партії в сильнішій позиції, як у Бангладеш, Бурунді, Польщі та Шрі-Ланці. Однак цей очевидний «підйом» для правлячих партій у країнах, що перебувають у демократичному занепаді, становить лише незначну частину переваг, які мають правлячі партії в кращих країнах, де є високий рівень схвалення відповіді національних урядів на коронавірус, або де економіка сильна, як, наприклад, Естонія [75].

Результати опитування підкреслили, що дві країни, які не є давньою демократією, але чинили опір запровадженню широкомасштабних заходів у відповідь на спалах коронавірусу. Щодено кількість випадків вірусів зростала, надходили повідомлення про зловживання поліції та свавільне застосування карантину, але офіційні особи утрималися від серйозних порушень основних свобод. У Грузії, яка залишається частково вільною країною, уряд отримав широку оцінку серед населення за введення суворих, але прозорих заходів для боротьби з пандемією. У Грузії один із найнижчих показників смертності в

світі, що призвело до значного зростання популярності правлячої партії «Грузинська мрія» перед жовтневими виборами. Ці випадки є нагадуванням про те, що будь-яка країна може вжити заходів для управління ризиками для здоров'я, дотримуючись прав людини.

Висновки до розділу 3

Пандемія коронавірусу завдає шкоди не тільки громадському здоров'ю та світовій економіці, але й підриває демократію та управління в усьому світі. Він вдарив у той час, коли демократія вже була під загрозою в багатьох місцях, і це ризикує посилити відкат демократії та авторитарну консолідацію. Деякі уряди вже використали пандемію для розширення виконавчої влади та обмеження прав особи. Коронавірус, змінив інші стовпи демократичного врядування, такі як виборчі процеси, цивільний контроль над армією та громадянську мобілізацію, і потенційно змінить умови глобальної дискусії про переваги авторитаризму проти демократії.

Пандемія призвела до ширшого впливу на управління через надмірне навантаження на основні функції управління країнами, оподаткування їх соціально-політичної єдності, загострення корупції, порушення відносин між національними та місцевими органами влади та трансформацію ролі недержавних організацій.

Відзначались ознаки того, що деякі уряди використовують кризу, щоб надати собі більш широкі повноваження, ніж виправдано кризою в галузі охорони здоров'я, з недостатніми механізмами контролю та використовують свої розширені повноваження для придушення опозиції та зміцнення влади. Отже, можна зробити висновок, що до пандемії стан системи охорони здоров'я в Україні був на низькому рівні. А розвиток світової кризи, викликаній поширенням COVID-19, загострив існуючі проблеми.

Для успішної боротьби з наслідками пандемії уряд має прискорити зусилля та кошти для підтримки громадського здоров'я, засобів діагностики та лікування для всіх верств населення. Пандемія має великий вплив не лише на економіку України, а й на такі несподівані сфери, як освіта та права людини. Уряд має приділяти більше уваги своїй соціальній політиці в цих сферах. Політика уряду має забезпечити рівний доступ до медичної допомоги та ліків для всіх людей. Необхідно докласти зусиль для подолання причин. Також

можна відзначити, що світ дуже змінився під час пандемії. І зміни відбуваються дуже швидко.

Посилення цифровізації та перехід у віртуальний режим – це найкращий шанс отримати якийсь позитивний вплив від пандемії. Уряд має навчитися швидко реагувати на всі сучасні виклики.

ВИСНОВКИ

В Україні, як і в інших пострадянських державах, перехід від авторитарно-тоталітарної системи суспільного устрою до демократичного суспільства і соціально-правової держави розпочався зі створення нової політичної системи. Україна прагне створити соціально-політичні інституції за цивілізованим європейським зразком.

Запроваджено інститут президентства, за багатьма параметрами Верховної Ради України наблизилася до професійного парламенту, змінено статус уряду, затверджено концепцію судової влади. Проте відсутність системного підходу до формування політичних структур призвела до протистояння різних гілок влади, зрештою, до кризи влади загалом, яка проявилась в неефективності владних структур, неузгодженості та суперечливості їхніх дій, втраті авторитету влади у населення.

Україна відповідно до її Конституції є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Легітимність влади, таким чином, виходить від народу, який через вибори виявляє свою волю владним структурам і контролює їх. Україна є парламентсько-президентською республікою. Державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Конституція визначає і гарантує самоврядування.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України, конституційний склад якої – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, обраних на основі загального, рівного і прямого виборчого права. Обирається вона на 5 р., працює в режимі чергових і позачергових сесій. Згідно з Конституцією, главою держави з правом виступати від її імені є Президент України. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет

Міністрів України. Він формується Верховною Радою України і Президентом України. Конституційний суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції України покликаний забезпечити дотримання владними структурами своїх функцій і повноважень. Винятково важливу роль у процесі формування владних структур відіграють політичні партії як добровільні об'єднання громадян. Вони виражають інтереси певних соціальних верств і груп, беруть участь у процесах здобуття, утримання державної влади і впливу на неї. За нинішніх умов політичні партії України ще не виконують достатньою мірою системотворчого призначення.

Сьогодні можна говорити лише про багатопартійність в Україні, яка від атомізованого розмаїття з великою кількістю нечисленних, маловпливових партій поступово трансформується в партійну систему в її класичному розмежуванні на лівих, центр і правих. Зрештою, немає іншого інституту, крім політичних партій, який би успішніше справлявся з трьома найважливішими функціями – передачі влади, політичної мобілізації мас і легітимізації існуючого режиму.

Незважаючи на революційні спроби побудови демократичної держави, сучасна Україна продовжує функціонувати як «республіка кланів». Українська політична та соціально-економічна система була побудована таким чином, що вона давала можливість кланам розвивати свої патрональні мережі та піраміди, одночасно контролюючи величезні державні та приватні галузі промисловості, і водночас обмежувала можливості монополії одного клану.

Баланс українського плюралістичного авторитаризму гарантували президент та Адміністрація президента, а також частково вільний парламент. Незважаючи на те, що кожен клан мав власну авторитарну програму, політична система плюралістичного авторитаризму призвела до трьох відмінних характеристик, які я перелічу тут. По-перше, плюралістичний авторитаризм спричинив занепад демократичних стандартів, але з деяким значним рівнем плюралізму в ЗМІ та політиці. Коливання політичного розвитку України, про які писав Генрі Хейл, неодноразово зосереджувалося на рівновазі стадії

«кланової держави» з короткими періодами свободи (в рамках «держави-патронату» до 1998 р. та в 2005–2008 рр.) та припинення спроб створити «мафіозну державу» (2001–2004 рр., 2012–2013 рр.).

По-друге, авторитарне правління «мафіозної держави» досі обмежувалося короткими періодами. У моменти однокланового панування та спроб встановлення «вертикалі влади» режим, як правило, допускав величезну кількість критичних помилок, консолідуючи невдоволення клієнтів-громадян і не зуміючи повністю приборкати клани. В обох випадках 2004 та 2013–2014 рр. українська політична система призвела до встановлення парламентсько-президентського правління, яке на деякий час обмежувало владу президента та його роль розпорядника кланів.

З приходом президента В. Зеленського в певній мірі дана ситуація стала змінюватись, але велика кількість депутатів І. Коломойського котрих В. Зеленський привів до влади зупиняли спроби відходу від минулого, а коронавірус в певній мірі допоміг їм мати більше впливу через контроль населення.

Коронавірус вніс свої певні корективи в політичну систему України, але в той же час залишались особи як було дозволено більше за інших. Тобто це не допомогло Україні позбутись олігархічного впливу, а навпаки тільки посилило його і лише війна змогла змінити дану ситуацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла І. Зустріч Зеленського з олігархами продемонструвала слабкість його влади (огляд преси). Радіо Свобода, Березень 26, 2020. URL. : <https://www.radiosvoboda.org/a/30509595.html>. (дата звернення 10.09.2022).
2. Бодняк О. «Як львівський бізнес допомагає боротись із коронавірусом». Твоє місто. Березень 21, 2020. URL. : http://tvoemisto.tv/news/yak_lvivskyy_biznes_dopomagaie_borotys_z_koron. (дата звернення 15.08.2022).
3. Бондар М. МОН зареєструвало наказ, який руйнує реформу відомства та порушує домовленості з ЄС. 24 Канал, Листопад 19, 2020. URL. : <https://education.24tv.ua/mon-zareyestruvalo-nakaz-yakiy-ruynuye-reform>. (дата звернення 01.09.2022).
4. Бондар П, Кельм Н. Закриті «відкриті» списки. Чому нова виборча система складна іграшка, що не змінює правила гри? Жовтень 9, 2020, URL. : <https://texty.org.ua/articles/102050/zakryti-vidkryti-spysky-chomu-nova>. (дата звернення 16.09.2022).
5. В Одесі зірвали ЛГБТ-марш: 16 затриманих, постраждали поліцейські, Українська правда, Серпень 30, 2020. URL. : <https://www.ravda.com.ua/news/2020/08/30/7264660/>. (дата звернення 08.08.2022).
6. Верховна Рада України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення». 552 – IX (2020), URL. : <https://zakon.rada.gov.ua/go/552-20>. (дата звернення 19.08.2022).
7. Верховна Рада України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення особистого голосування народними депутатами України на пленарних засіданнях Верховної Ради України». 404 – IX (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/404-20>. (дата звернення 11.08.2022).

8. Верховна Рада України, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності». 590 – IX (2020). URL. : <https://zakon.rada.gov.ua/go/590-20>. (дата звернення 14.08.2022).

9. Верховна Рада України. «Виборчий кодекс України» 396 – IX (2020). URL. : <https://zakon.rada.gov.ua/go/396-20>. (дата звернення 02.09.2022).

10. Вірусна благодійність: як місцевий бізнес допомагає боротися з епідемією. URL. : <https://hromadske.sk.ua/yak-mistsevyj-biznes-dopomagaе-boroty-sya-z-epi>. (дата звернення 05.08.2022).

11. Дорослий погляд на світ, «Зеленський доручив написати закон зі стандартами новин, але в Кабміні назвали це непорозумінням», 9 Листопад 2019, URL. : https://lb.ua/news/2019/11/09/441819_zelenskiy_poruchil_napisat_zakon_so.html. (дата звернення 12.10.2022).

12. Друга хвиля COVID-19 в Україні: Статистичні дані. URL. : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_covid_cati_ii_wave_112020_press.pdf. (дата звернення 15.08.2022).

13. Єрмоленко В. Український прем'єр-міністр намагався (безуспішно) піти у відставку. Що це означає? Україна Світ, Січень 17, 2020. URL. : <https://ukraineworld.org/articles/opinions/ukrainian-prime-minister-may>.

14. Єрмоленко В. Уряд України впав: Чому, і що це означає? Україна Світ, Березень 4, 2020. URL. : <https://ukraineworld.org/articles/opinions/ukraines-government-fell-why>. (дата звернення 06.09.2022).

15. Заява ОПОРИ за попередніми результатами спостереження на місцевих виборах – 2020 ОПОРА, Жовтень 26, 2020, URL. : https://www.opora.ua.org/report/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/219. (дата звернення 03.09.2022).

16. Заява ОПОРИ щодо встановлення неможливості проведення місцевих виборів в окремих громадах Донецької та Луганської областей ОПОРА, Серпень 10, 2020. URL. : https://www.opora.ua.org/statement/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020.

17. Інститут масової інформації. «229 випадків порушень свободи слова ІМІ зафіксував в Україні у 2020 р.», Грудень 31, 2020: URL. : <https://imi.org.ua/articles/229-vypadkiv-porushen-svobody-slova-imi-zaf>. (дата звернення 17.09.2022).
18. Київський міжнародний інститут соціології. URL. : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=952&page=5>. (дата звернення 18.08.2022).
19. Кучерів І. «Демократичні ініціативи» основа. Серпень 15, 2020. URL. : <https://dif.org.ua/article/pochatok-novogo-politichnogo-roku-dovira-do>. (дата звернення 12.07.2022).
20. Литвинчук Т. «Гроші тижня: як і якими сумами бізнес допомагає Україні боротися з пандемією COVID-19. НВ Бізнес., 2020. URL. : <https://nv.ua/ukr/biz/economics/yak-ahmetov-pinchuk-yaroslavskiy-stavni>. (дата звернення 12.07.2022).
21. Луцевич О. 2020. «Боротьба з COVID-19 українським шляхом». Міжнародний аналітичний центр. Квітень 28, 2020. URL. : <https://www.chathamhouse.org/2020/04/fighting-covid-19-ukrainian-way>. (дата звернення 26.10.2022).
22. Луценко Є. На Майдані протестували проти політики Зеленського щодо війни на Донбасі. Громадське, 24 Травень 2020. URL. : <https://hromadske.ua/posts/na-majdani-protestuyut-proti-politiki-zelens>. (дата звернення 22.10.2022).
23. Макаренко О. «Міністр Аваков продовжує ухилятися від політичної відповідальності за жахливі поліцейські злочини» Преса Євромайдану Червень 5, 2020. URL. : <http://euromaidanpress.com/2020/06/05/minister-avakov-keeps-dodging-pol>. (дата звернення 16.09.2022).
24. Марусяк О. «Депутатський мандат: забрати не можна залишити» Реанімаційний пакет реформ, Травень 28, 2020. URL. : <https://rpr.org.ua/news/deputats-kyu-mandat-zabraty-ne-mozhna-zalyshyty/>. (дата звернення 08.08.2022).

25. Матвішин І. «Як українські волонтери та бізнес рятують націю від COVID-19». Квітень 3, 2020. URL. : <https://ukraineworld.org/articles/ukraine-explained/how-ukraines-volunt>. (дата звернення 04.09.2022).

26. Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров. Зв'язку, досягнення і цитати. URL. : <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/mihail-fedorov-svyazi-skandaly-i-tsitaty-29082019175000>. (дата звернення 10.09.2022).

27. НАБУ Звіт. Січень-Червень 2020, (Київ: НАБУ, 2020). URL. : <https://nabu.gov.ua/en/report/report-first-half-2020>. (дата звернення 19.09.2022).

28. Опарин А. Ю. [Текст] pdf: URL. : <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/199794/1/84-86.pdf>. (дата звернення 10.09.2022).

29. ОПОРА. «Як спрацювала нова виборча система на місцевих виборах 25 жовтня. URL. : https://www.opora.ua.org/news/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/22442. (дата звернення 01.10.2022).

30. Осквернення монументу Батьківщини-Матері. Як Один Райдужний Прапор Спринчинив Багато Ненависті, Радіо Свобода, Травень 23, 2020. URL. : <https://www.radiosvoboda.org/a/batkivshchyna-maty-prapor-lgbt/30686599>. (дата звернення 10.08.2022).

31. Офіс Генерального прокурора розпочав кримінальне провадження за неособисте голосування народного депутата, Лютий 21, 2020. URL. : https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=267766&. (дата звернення 02.09.2022).

32. Перший ЛГБТ-прайд у Запоріжжі: з масками, дистанцією, петардами та револьвером, Вересень 20, 2020. URL. : <https://hromadske.ua/ru/posts/pervyj-lgbt-prajd-v-zaporozhe-s-maskami-d>. (дата звернення 08.09.2022).

33. Підпал будинку Шабуніна: активісти вимагають відставки Авакова, Липень 23, 2020. URL. : <https://www.pravda.com.ua/news/2020/07/23/7260444/>. (дата звернення 15.09.2022).

34. Підсумковий звіт за результатами незалежного моніторингу висвітлення в медіа президентської виборчої кампанії в Україні / О. Бурмагін, Д. Дуцик, Р. Кужель, Є. Кузьменко, О. Юркова. К., 2019. 51 с.

35. Повага. «У Києві презентують проєкт «Вибори без сексизму», Вересень 3, 2020. URL. : <https://povaha.org.ua/u-kyjevi-presentuyut-projekt-vyboru-bez-seksyzmu/>. (дата звернення 03.08.2022).

36. Полтавська Волонтерська Група – Стоп COVID-19. Полтава. Листопад 20, 2020. URL. : <https://covid19.pl.ua/>. (дата звернення 13.09.2022).

37. Прес-центр Ініціативи децентралізації. «Розробка змін до Конституції в частині децентралізації: Результати заходів в регіонах», Жовтень 2020. URL. : <https://decentralization.gov.ua/news/12839>. (дата звернення 18.08.2022).

38. Пристанська Н. Коронавірус в Україні: бізнес та місцева влада створюють обласні антикризові штаби. Березень 18, 2020. URL. : https://news.24tv.ua/koronavirus_v_ukrayini_biznes_ta_mistseva_vlada_st. (дата звернення 12.08.2022).

39. Рибак В. Розділай і володарюй: Найпопулярніші 5 антизахідних наративів в Україні на 2020 рік. June 23, 2020, URL. : <https://ukraineworld.org/articles/infowatch/5-most-popular-anti-western>. (дата звернення 11.09.2022).

40. Семигіна Т. Вікна можливостей. Новітня політична лексика (неологізми, okazionalizmi та інші новотворення. Енциклопедичний словник-довідник. За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. С. 54.

41. Сидоренко Д., Лациба М. «Оціна середовища громадянського суспільства в країнах Східного партнерства. Оновлення України». Європейський центр неприбуткового права, Український незалежний центр політичних досліджень, Вересень 2020. Р. 15. URL. : <https://csometer.info/sites/default/files/2020-11/CSO-METER-Ukraine-sou>. (дата звернення 04.09.2022).

42. Сокирук Н. Стоп реформі Супрун! Помста лікарської мафії або порятунок охорони здоров'я. Главком.ua, Травень 5, 2020. URL. : <https://glavcom.ua/country/health/reforma-suprun-stop-revansh-medichnoj>. (дата звернення 05.10.2022).

43. Солідарність – Допомога Українцям Підчас Карантину Та Епідемії Коронавірусу, Листопад 20, 2020. URL. : <https://v2020.org.ua/?fbclid=IwAR0nev6HEKkX8jKFwX05>. (дата звернення 23.09.2022).

44. Спроба прослуховування, підпал, напади. Як намагаються залякати журналістів, URL. : <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/napad-na-zhurnalistiv-shem-shcho-vidomo-pro-pidpal-dumka-vladi-novini-ukrajini-50106887.html>. (дата звернення 13.07.2022).

45. Стеблина Н. «Редакційна залежність і інтернет-слабкість реформованих українських ЗМІ. Частина 1. Травень 5, 2020. URL. : <https://imi.org.ua/monitorings/redaktsijna-zalezhnist-ta-internet-slabk>. (дата звернення 07.09.2022).

46. Сухов О. Прибирання Рябошапки: Чи принесе це справедливість для України? Київ Пост, Січень 17, 2020. URL. : <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/riabosharkas-housecleaning-wi>. (дата звернення 06.09.2022).

47. У Харкові завершився тиждень Харків Прайду. Права Людини в Україні, Вересень 15, 2020. URL. : <http://khp.org/index.php?id=1600183956>. (дата звернення 13.07.2022).

48. Україна – Місцеві вибори, Жовтень 25, 2020: Заява про попередні результати та висновки, Міжнародне спостереження за виборами. К. : БДПЛ ОБСЄ, жовтень 25, 2020).

49. Український жіночий фонд «Заява 3 про проміжні результати гендерного моніторингу місцевих виборів в Україні 25 жовтня 2020 року». Жінки – це 50 відсотків успіху України, 13 Листопад 2020. URL. : <https://www.uwf.org.ua/en/news/11940>. (дата звернення 14.06.2022).

50. Укрінформ. Під Офісом Президента проходить акція – «Зеленський, отямся! Росія – ворог!» 20 Лютий 2020. URL. : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2880994-pid-ofisom-prezidenta-a>. (дата звернення 16.08.2022).

51. Хлівнюк Т. П. Соціальний вплив COVID-19: видозміна громадсько-політичного активізму. Міжнародна спільнота в умовах змін: багатовимірний підхід: колективна монографія. Т. 2 / за ред. О. Кордонської, Р. Кордонського. Ольштин – Львів : Інститут політичних наук Вармінсько-Мазурського університету в м. Ольштин (Польща), 2020. С. 10–20.

52. Хлівнюк Т. П. Зміна завдань соціальної політики на тлі викликів глобальної пандемії COVID-19. Міжнародна спільнота в умовах змін: багатовимірний підхід: колективна монографія. Т. 4 / за ред. О. Кордонської, Р. Кордонського. Ольштин – Львів : Інститут політичних наук Вармінсько-Мазурського університету в м. Ольштин (Польща), 2020. С. 191–202.

53. Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: монографія. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2012. 397 с.

54. Явка виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року склала 36,88 Центральна виборча комісія, Жовтень 26, 2020. URL. : <https://cvk.gov.ua/novini/yavka-vibortsiv-na-mistsevih-viborah-25-zhovt>. (дата звернення 15.08.2022).

55. Activism 2020: A Monitoring Report on Persecution of Activists and Human Rights Defenders. April-June 2020. ZMINA Human Rights Centre. P. 9–11. URL. : https://zmina.ua/content/uploads/sites/2/2020/07/activizm2020_iien-web. (дата звернення 13.09.2022).

56. Cohen N. Beware a new wave of populism, born out of coronavirus-induced economic inequity, «The Guardian». 2020, 18 April.

57. COVID-19: How to Get Tested / Dixon R., No lockdown here: Belarus's strongman rejects coronavirus risks. He suggests saunas and vodka, «The Washington Post» 2020, 27 Mar. URL. : <https://www.dhs.wisconsin.gov/covid-19/testing.htm>. (дата звернення 12.09.2022).

58. Detector Media. «The Media Movement backs adoption of Bill on Media, but calls to rectify some of its problematic provisions». detector.media, 9 July 2020. URL. : <https://detector.media/community/article/178653/2020-07-09-the-media-mo>. (дата звернення 24.08.2022).

59. Deutsche Welle. «Ukraine: Protests in Kyiv after Top Court Scraps Anti-Graft Laws», 30 October 2020. URL. : <https://www.dw.com/en/ukraine-protests-in-kyiv-after-top-court-scraps-a>. (дата звернення 14.08.2022).

60. Doing what it takes. Protecting firms and families from the economic impact of coronavirus. 19 March 2020. URL. : <https://www.resolutionfoundation.org/publications/doing-what-it-takes/>. (дата звернення 15.09.2022).

61. Eduard Klein «Wie sich das Reformfenster in der Ukraine langsam schließt [How the reform window in Ukraine is slowly closing]». Ukraine-Analysen, no. 232 (March 26, 2020). URL. : <https://www.laender-analysen.de/ukraine-analysen/232/wie-sich-das-refor>. (дата звернення 19.07.2022).

62. Elections in Ukraine: 2020 Local Elections – Frequently Asked Questions (International Foundation for Electoral Systems, October 8, 2020). URL. : https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_faqs_elections_in_ukraine. (дата звернення 23.08.2022).

63. European Parliament. Directorate General for Internal Policies of the Union. Association Agreement between the EU and Ukraine: European Implementation Assessment (Update). (LU: Publications Office, 2020), 45. URL. : <https://data.europa.eu/doi/10.2861/308374>. (дата звернення 11.08.2022).

64. Foundation DEJURE. «Possible Ways of Solving the Constitutional Crisis». Foundation DEJURE, November 2, 2020. URL. : <http://en.dejure.foundation/library/possible-ways-of-solving-the-consti>. (дата звернення 14.09.2022).

65. Fourth Evaluation Round: Corruption Prevention in Respect of Members of Parliament, Judges and Prosecutors. Compliance Report Ukraine» Compliance Report (Strasbourg: GRECO, Council of Europe, March 26, 2020), 30, URL. : <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-res>. (дата звернення 13.10.2022).

66. Gabriela Miranda, Geoff Upton, and Ksenia Lytvynenko «The COVID-19 Crisis in Ukraine» (Ukraine: OECD, November 3, 2020). URL. : <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners>. (дата звернення 16.09.2022).

67. Global digital strike. URL. : <https://fridaysforfuture.org/next-big-strike-april>. (дата звернення 17.07.2022).

68. Gould-Wartofsky M. A. The Occupiers: The Making of the 99 Percent Movement, New York, 2015.

69. Gwendolyn Sasse «Selenskyj hat es verpasst, seine Partei zu konsolidieren und die Regierung zu stärken «[Zelenskyi failed to consolidate his party and strengthen the government]». Ukraine-Analysen, no. 234 (May 15, 2020): 4–5.

70. How COVID-19 is laying bare inequality, 31 March 2020. URL. : <https://www.bruegel.org/2020/03how-covid-19-is-laying-bare-inequality>. (дата звернення 13.10.2022).

71. HWAG (Ukraine Crisis Media Center). «Who Is behind the Media Campaign against George Soros?» Medium, 4 March 2020. URL. : <https://medium.com/@hwagaucmc/who-is-behind-the-media-campaign-against>. (дата звернення 11.08.2022).

72. Joan Barata Mir. Legal Review of the Draft Law of Ukraine «On Media». Organization for Security and Co-operation in Europe The Representative on Freedom of the Media, 2 March 2020. URL. : <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/447508>. (дата звернення 07.09.2022).

73. Legrain P. A COVID-19 Marshall Plan for Europe. URL. : <https://www.project-syndicate.org/commentary/european-union-covid-marshall-plan-by-philippe-legrain-2020-04?barrier=accesspaylog>. (дата звернення 16.09.2022).

74. Mathieu Boulègue, and Orysia Lutsevych. «Resilient Ukraine. Safeguarding Society from Russian Aggression». Chatham House, June 2020. URL. : <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2020-06-09-resilient-u>. (дата звернення 19.07.2022).

75. ODIHR Limited Election Observation Mission, «Ukraine–Local Elections, 25 October 2020: Statement Of Preliminary Findings And Conclusions».

76. Pact. Inc. 2020. «Self-Help Nation: Ukrainians Disappointed in Reforms, but Ready to Support Each Other and Their Communities». Pact. Inc. (blog). 2020. URL. : <https://rpr.org.ua/en/news/self-help-nation-ukrainians-disappointed-in>.

77. Sarah Whitmore, «Wilde Zeiten [Wild times]» Ukraine-Analysen, no. 232 (March 26, 2020): 17–18.

78. Sharma G. Covid-19 is changing the way people protest around the world. URL: <https://www.trtworld.com/magazine/covid-19-is-changing-the-way-people-protest-around-the-world-35229>. (дата звернення 10.07.2022).

79. Teize, Yevhen. After dismissal of Nefiodov and Verlanov: Business is afraid of the 'manual regime. Deutsche Welle, April 30, 2020. URL. : <https://bit.ly/2VRrkDR>. (дата звернення 11.07.2022).

80. Ukraine Election Watch – Final Bulletin (NDI, 2020). URL: [https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI percent20Ukraine percent20Local percent20Elections percent20Statement percent20-percent20October percent202020 percent20-percent20ENG percent20final_v3.pdf](https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20percent20Ukraine%20Local%20Elections%20Statement%20-percent20October%202020%20percent20-ENG%20final_v3.pdf). (дата звернення 12.09.2022).

81. Ukraine-Local Elections, 25 October 2020: Statement Of Preliminary Findings And Conclusions» ODIHR Limited Election Observation Mission.

82. USAID Internews 2020 media Consumption Survey, August 2020. URL. : <https://internews.org/sites/default/files/2020-10/2020-Media-Consumption>. (дата звернення 02.07.2022).

83. Van der Wolf M. Economic, Environmental Interests Compete in a Post-COVID Europe. URL. : <https://www.voanews.com/covid-19-pandemic/economic-environmental-interests-compete-post-covid-europe>. (дата звернення 21.08.2022).

84. Where Are the Results? Or TOP 5 Failures of Venediktova as a Prosecutor General, Anticorruption Action Centre (blog), October 14, 2020. URL. : <https://antac.org.ua/en/news/where-are-the-results-or-top-5-failures-of>. (дата звернення 22.08.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

